

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΠΟΥΛΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ

A.M. 1340199608703

Εργασία στο μάθημα των Εφαρμογών του Δημοσίου Δικαίου

Βιοηθική και Σύνταγμα

Συνταγματικά θέματα σχετικά με τις εφαρμογές της γενετικής

Αθήνα 2004

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Εισαγωγή

2. Συνοπτική Παρουσίαση των ιατρικών μεθόδων και των συναφών συνταγματικών προβλημάτων στο χώρο της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής.

A- Μέθοδοι

B- Η συνταγματική προβληματική της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής. Σκέψεις σχετικά με την ύπαρξη θεμελιώδους δικαιώματος αποκτήσεως φυσικών απογόνων (περιεχόμενο, προστασία, περιορισμοί).

3. Εφαρμογή της γενετικής τεχνολογίας στον άνθρωπο

A: Έμβρυο: το κατ' εξοχήν «αντικείμενο» πειραματισμού στο χώρο της γενετικής.

i. Η θεμιτή προσπάθεια δημιουργίας ανθρώπινης ζωής, η συνταγματικά κατοχυρωμένη ελευθερία της έρευνας και η προστασία του εμβρύου υπό το πρίσμα της αρχής της αναλογίας.

ii. Πειραματικές επεμβάσεις επί των εμβρύων in vitro:

- Η Κλωνοποίηση

- Η δημιουργία χμαιρών και υβριδίων

B. Η εξέταση του ανθρώπινου γονιδιώματος

Γ. Η γονιδιακή θεραπεία των γεννητικών κυττάρων.

- Υφίσταται «δικαίωμα στη γενετική κληρονομία»;

4. Βιοϊατρικές εξελίξεις και δημοκρατική αρχή

A. Η αναγκαιότητα δικαιικής ρυθμίσεως

B. Η σημασία της εξετάσεως των συνταγματικών αρχών σε σχέση με τις

νέες βιοϊατρικές μεθόδους.

Γ. Είδη δικαιικών ρυθμίσεων

- Άρθρο 24 novies: η πρότυπη ελβετική συνταγματική διάταξη.

- Η απαγόρευση της κλωνοποίησης ανθρώπων από το Πρόσθετο Πρωτόκολλο της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και τη Βιοϊατρική.

- Υ.Α. Αριθ. Φ0546/1/ΑΣ 7231Μ. 4898 (ΦΕΚ Α' 244) Έγκριση του πρόσθετου πρωτοκόλλου στη Σύμβαση για την προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και της Αξιοπρέπειας του Ανθρώπινου Όντος έναντι των εφαρμογών της Βιολογίας και της Ιατρικής (Σύμβαση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και την Βιοϊατρική) απαγορεύουν την Κλωνοποίηση των Ανθρωπίνων Όντων.

- Άρθρο 5 παρ. 5 του ελληνικού συντάγματος (αναθεώρηση 2001) - Η απαγόρευση της αναπαραγωγικής κλωνοποίησης ανθρώπων από το Σύνταγμα.

5. Επίλογος / Συμπεράσματα

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι τελευταίες πρόοδοι στο χώρο της Ιατρικής και της Γενετικής έχουν προκαλέσει ελπίδες και φόβους: ελπίδες σχετικά με την καταπολέμηση της στειρότητας και την ικανοποίηση της έμφυτης επιθυμίας αποκτήσεως φυσικών απογόνων. Ελπίδες σχετικά με την διαλεύκανση των αιτίων πολλών ανιάτων κληρονομικών ασθενειών και σχετικά με την ίασή τους μέσω της γονιδιακής θεραπείας. Ελπίδες, τέλος, ως προς τη δυνατότητα προβλέψεως της προδιαθέσεως για ορισμένες ασθένειες και της εγκαίρου λήψεως των αναγκαίων προφυλάξεων.

Οι φόβοι που προκλήθηκαν οφείλονται ακριβώς στις ίδιες τις δυνατότητες των νέων ιατρικών μεθόδων: φόβοι ως προς τους κινδύνους, οι οποίοι συνοδεύουν τις νέες μεθόδους και οι οποίοι δεν έχουν ακόμη καταγραφεί πλήρως. Φόβοι ως προς την πιθανότητα γενίκευσης της προσφυγής στις νέες θεραπείες καταπολεμήσεως της στειρότητας, χωρίς να συντρέχουν οι προϋποτιθέμενες ιατρικές ενδείξεις, με αποτέλεσμα τη βαθμιαία τροποποίηση παραδοσιακών αντιλήψεων σχετικά με την έννοια και το ρόλο των γονέων και της οικογένειας. Φόβοι σχετικά με την πιθανότητα αξιοποιήσεως των γενετικών πληροφοριών στον εργασιακό χώρο, κατά τρόπο, ο οποίος δεν εγγυάται την προστασία θεμελιωδών δικαιωμάτων. Τέλος φόβοι, ότι μέσω της δημιουργίας εμβρύων *in vitro* η ανθρώπινη ζωή θα υπόκειται σε επεμβάσεις και, γενικά, θα μετατραπεί σε αντικείμενο ανεξέλεγκτης έρευνας ή αμφισβητούμενης θεραπείας ή, τέλος, σε εργαλείο ασκήσεως ευγονικής πολιτικής: με δυνατότητα που δημιουργεί συνειρμούς με τον κάποτε προφητικό «γενναίο, νέο κόσμο» του Χάξλεϋ, ο οποίος σήμερα δεν εμφανίζεται πλέον ως τελείως εξωπραγματικός. Ο Πρόεδρος Μιττεράν είχε εκφράσει επιγραμματικά αυτούς τους φόβους, οι οποίοι

αντικατοπτρίζουν η γενικότερη στάση όχι μόνο των πολιτικών αλλά, κυρίως, των νομικών: «Κατά βάθος, η ιστορία των δικαιωμάτων του ανθρώπου, η οποία δικαίως προκαλεί τόσες έντονες αντιπαραθέσεις, είναι η ιστορία μιας κατακτήσεως: της ιδέας του ανθρώπου, Τι θα γίνει τώρα, εάν αυτή η έννοια του ανθρώπου μπορεί να τροποποιηθεί από την επιστήμη; Τι θα συμβεί με έννοιες τόσο θεμελιώδεις όπως η ζωή, ο θάνατος, η συγγένεια;

2. Συνοπτική παρουσίαση των ιατρικών μεθόδων και των συναφών συνταγματικών προβλημάτων στο χώρο της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής.

A. Μέθοδοι

Προ της εξετάσεως των συνταγματικών θεμάτων, τα οποία συνάπτονται με τις εξελίξεις στο χώρο της ιατρικής και της γενετικής, θεωρούμε σκόπιμο να αναφερθούμε συνοπτικά στις μεθόδους υποβοηθούμενης αναπαραγωγής, στη σχετική ορολογία και το βασικό προβληματισμό που έχει αναπτυχθεί ως προς την εφαρμογή τους, καθώς υπάρχει σημείο επαφής των σαφώς κεχωρισμένων τεχνικών της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής και της γενετικής, το οποίο συνίσταται στη δυνατότητα γενετικών επεμβάσεων επί των γεννητικών κυττάρων (ωαρίων και σπερματοζωαρίων) και επί των εκτός του μητρικού σώματος ευρισκομένων εμβρύων.

Στη σύγχρονη ιατρική επιστήμη χρησιμοποιείται ο όρος «υποβοηθούμενη αναπαραγωγή» για να δηλωθούν όλες οι μέθοδοι, με τις οποίες επιτυγχάνεται η σύλληψη και η κυοφορία του εμβρύου χωρίς σεξουαλική επαφή, με τη συνδρομή της ιατρικής επιστήμης. Ο όρος αποτελεί μετάφραση αντιστοίχων όρων ξένων γλωσσών: *assistierter Fortpflanzung*, *assisted reproduction* κλπ. Στην καθομιλουμένη χρησιμοποιείται ο όρος «τεχνητή γονιμοποίηση», ο οποίος, όμως, δεν εμφανίζει το καθοριστικό στοιχείο της ιατρικής επεμβάσεως.

Υπό τον όρο γενετική τεχνολογία (Ο εννοούνται όλες οι μέθοδοι, με τις οποίες καθίσταται δυνατή η επέμβαση στη δομή των ευρισκομένων στον πυρήνα του κυττάρου γονιδίων. Το σύνολο των γενετικών πληροφοριών, οι οποίες είναι

«αποθηκευμένες» στον πυρήνα του κυττάρου αποτελούν το γονιδίωμα (ή γένωμα) κάθε ατόμου.

Ως έμβρυο χαρακτηρίζεται, στην ελληνική γλώσσα, το γονιμοποιημένο ωάριο από τη στιγμή της γονιμοποίησης μέχρι του τέλους της εγκυμοσύνης. Αντίθετα στα γαλλικά, αγγλικά και γερμανικά χρησιμοποιούνται δύο όροι, αναλόγως του σταδίου αναπτύξεως του εμβρύου: ο όρος «έμβρυο» (embryo) αναφέρεται στην περίοδο από το χρονικό σημείο της γονιμοποίησης μέχρι του τέλους της όγδοης εβδομάδας κύησης (χρονικό σημείο αναπτύξεως των οργάνων), ο δε όρος foetus, ο οποίος ενίοτε μεταφράζεται και ως «όψιμο έμβρυο» καλύπτει την περίοδο από την ανάπτυξη των οργάνων μέχρι πέρατος της κύησης. [Στον αγγλοσαξωνικό χώρο χρησιμοποιείται ευρέως και ο όρος pre-embryo (προέμβρυο), ο οποίος αναφέρεται στην περίοδο από τη στιγμή της γονιμοποίησης μέχρι της εμφυτεύσεως που χρονικά αντιστοιχεί στην 14η ημέρα από της γονιμοποίησης. Στην ηπειρωτική Ευρώπη, πάντως, ο όρος «προέμβρυο» δεν είναι γενικά αποδεκτός, διότι θεωρείται ότι εκφράζει αξιολόγηση ως προς το χρονικό σημείο ενάρξεως της ανθρώπινης ζωής: το «προέμβρυο» αποτελεί το προστάδιο της δημιουργίας του εμβρύου, είναι «κάτι λιγότερο» από το έμβρυο και, συνεπώς, δεν είναι δυνατόν να προστατεύεται νομικά όπως το έμβρυο.]

Η μακροχρόνια και ενδεδειγμένη επιστημονική έρευνα στο χώρο της ιατρικής επιτρέπει σήμερα την ύπαρξη και επιτυχή εφαρμογή πολυποίκιλων μεθόδων υποβοηθούμενης αναπαραγωγής, στις οποίες ευρέως καταφεύγουν άτεκνα ζευγάρια που στερούνται φυσικής δυνατότητας απόκτησης απογόνων. Ονομαστικά και μόνο θα αναφερθούμε στις κυριότερες απ' αυτές: Σπερματέγχυση, εξωσωματική γονιμοποίηση, έκπλυση, μεταφορά γαμετών στις

σάλπιγγες, εγκυμοσύνη μέσω φέρουσας ή υποκατάστατης μητέρας και η λίαν προσφάτως εφαρμοσθείσα κυτταροπλασματική μεταμόσχευση. Διατυπώνοντας μια γενική κρίση οφείλουμε να ομολογήσουμε ότι από επιστημονικής πλευράς πρόκειται για μεθόδους που διαπιστωμένα εφαρμόζονται με μεγάλη αποτελεσματικότητα, αρκεί η εφαρμογή τους να βασίζεται σε σαφείς ιατρικές ενδείξεις και κατευθύνσεις, προκειμένου να μιλάμε για υπεύθυνη ιατρική και ευρύτερη επιστημονική δραστηριότητα.

Στο πεδίο αυτό που διέπεται από τη νομοτέλεια της ιατρικής επιστήμης, ο νομικός προβληματισμός ξεκινάει στο σημείο όπου αρχίζει να ερευνάται το κατ' αρχήν επιτρεπτό της μεθόδου τόσο ως προς τις προϋποθέσεις και τον κύκλο των ατόμων που επιτρέπεται να προσφύγουν σ' αυτή όσο και ως προς τις ρυθμίσεις των κατ' ιδίαν θεμάτων που ανακύπτουν απ' την εφαρμογή κάθε μεθόδου, τα οποία αναφέρονται κυρίως σε οικογενειακής φύσεως σχέσεις και αποκτούν προεκτάσεις συνταγματικής υφής.

B. Η συνταγματική προβληματική της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής. Σκέψεις σχετικά με την ύπαρξη θεμελιώδους δικαιώματος αποκτήσεως φυσικών απογόνων (περιεχόμενο, προστασία, περιορισμοί).

Στον ευρωπαϊκό χώρο η συζήτηση σχετικά με την ύπαρξη θεμελιώδους δικαιώματος αποκτήσεως παιδιού έχει ηλικία μόνο μιας εικοσαετίας, συμπίπτει, δηλαδή, με την τελειοποίηση των νέων μεθόδων τεχνητής γονιμοποίησης και την γενικευμένη δυνατότητα εφαρμογής τους Αντίθετα, στις Η.Π.Α. η νομολογία

του Supreme Court και η θεωρία καλλιέργησαν η σχετική προβληματική πολύ νωρίτερα.

Ως δικαίωμα αναπαραγωγής ή δικαίωμα αποκτήσεως φυσικών απογόνων εννοείται το δικαίωμα του ατόμου να αποφασίσει, εάν και πότε θα αποκτήσει παιδιά. Ως προς η φυσική αναπαραγωγή δεν υπάρχει αμφιβολία ότι το δικαίωμα αυτό υφίσταται ανεξαρτήτως της προσωπικής καταστάσεως του ατόμου. Η τροποποίηση του ΑΚ, με την οποία παρέχεται η αυτή προστασία στα παιδιά, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη, αν γεννήθηκαν με γάμο ή χωρίς γάμο των γονέων τους, αποτελεί έμμεσο επιχείρημα υπέρ αυτής της απόψεως.

Ως προς το δικαίωμα αναπαραγωγής, όμως, μέσω προσφυγής στις νέες τεχνικές υφίσταται έντονος προβληματισμός, εάν επιτρέπεται γενικά ή μόνον υπό προϋποθέσεις, σχετικά με η νομική ή φυσική κατάσταση το ατόμου ή σχετικά με τα κίνητρα ης προσφυγής στις μεθόδους αυτές. Αυτό συμβαίνει, επειδή τώρα εμφανίζεται το ενδεχόμενο δημιουργίας απογόνων και σε μορφές συμβιώσεως μάλλον ασυνήθεις, π.χ. σε ζεύγη ομοφυλοφίλων, όπως επίσης και το ενδεχόμενο αποκτήσεως παιδιού με ορισμένο μόνον χαρακτηριστικά, π.χ. αγόρι. Ερωτάται, λοιπόν, αν προστατευόμενο περιεχόμενο του δικαιώματος συνιστά η επιθυμία δύο ανθρώπων να αποκτήσουν παιδί, ενδεχομένως και μέσω των μεθόδων υποβοηθούμενης αναπαραγωγής, ή αν, πέραν αυτού, προστατεύεται και η επιθυμία δύο ανθρώπων να αποκτήσουν ορισμένο παιδί χρησιμοποιώντας για το σκοπό αυτό και ιατρικές Τεχνικές.

Η τάση ενσωματώσεως του δικαιώματος αυτού στις υπάρχουσες έννομες τάξεις, ανταποκρίνεται στην ανάγκη να καθορισθούν τα όρια, εντός των οποίων επιτρέπεται η προσφυγή στις νέες επιστημονικές τεχνικές, ούτως ώστε ν

αποφευχθεί η εφαρμογή των μεθόδων αυτών για άλλους λόγους, πλην της θεραπείας της στειρότητας (π.χ. για να ασκηθεί ευγονική πολιτική) και ταυτόχρονα να παρασχεθεί αποτελεσματική προστασία στα κατ' εξοχήν ευάλωτα μέλη της κοινωνίας, τα παιδιά. Ειδικά ως προς τα τελευταία εκφράστηκαν έντονες ανησυχίες σχετικά με το ενδεχόμενο εμφανίσεως νομικών επιπλοκών, στην περίπτωση που η αναπαραγωγική διαδικασία γίνεται «συμμετοχική», λόγω της διαπλοκής αντιτιθέμενων, πολλές φορές, συμφερόντων (π.χ. των φυσικών γονέων, του δότη, της υποκατάστατης μητέρας).

Ταυτόχρονα διατυπώθηκε με ιδιαίτερη ένταση το ερώτημα, αν επιτρέπεται να πραγματοποιούνται όλα, όσα είναι τεχνικώς δυνατά και επιδιώχθηκε μέσω της συνταγματικής προσαρμογής να μετατραπούν ηθικές αξιολογήσεις σε νομικούς κανόνες η συναίνεση ως προς τις βασικές αξίες, οι οποίες διέπουν τις ελευθερίες του ατόμου σε μια δεδομένη κοινωνία, αναζητήθηκε στις συνταγματικές διατάξεις περί θεμελιωδών δικαιωμάτων ή στη συναγωγή νέων δικαιωμάτων, με τα οποία θα μπορούσε να κατοχυρωθεί - και να οριοθετηθεί - η νέα έκφανση της προσωπικής ελευθερίας. Δεν είναι, άλλωστε, περίεργο, ότι τα Δικαστήρια, εν όψει των μεθόδων υποβοηθούμενης αναπαραγωγής, επαναπροσδιόρισαν και επανεξέτασαν τη σημασία της γεννήσεως και ανατροφής ενός παιδιού ως προς την εν γένει ανάπτυξη της προσωπικότητας του ατόμου, ενώ είχε προηγηθεί μακροχρόνια ενασχόληση με τους θεσμούς του Οικογενειακού Δικαίου.

Το δικαίωμα αναπαραγωγής, το οποίο αποτελεί μια ειδική μορφή ιδρύσεως οικογένειας (διότι οικογένεια μπορεί να δημιουργείται και με υιοθετημένα παιδιά ή να περιλαμβάνει και μόνον το ζεύγος), δεν μπορεί να συνάγεται παρά από το άρθρο 5 παρ. 1, το οποίο κατοχυρώνει την ελευθερία

αναπτύξεως της προσωπικότητας και από το οποίο προκύπτει και η ελευθερία συνάψεως γάμου και ιδρύσεως οικογένειας. Άλλωστε, το δικαίωμα αυτό συμπληρώνει, ως ‘άνωνυμο δικαίωμα’, τα ειδικότερα ‘επώνυμα δικαιώματα’, τα οποία επίσης προστατεύουν βασικά στοιχεία της προσωπικότητας. Αποστολή αυτού του δικαιώματος είναι, σε συνδυασμό προς την αρχή της προστασίας της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, να κατοχυρώνει την εσώτερη προσωπική βιοτική σφαίρα και τα κύρια στοιχεία που την αποτελούν, τα οποία δεν καλύπτονται πλήρως από τις παραδοσιακές ελευθερίες. Αυτή η ανάγκη προστασίας υφίσταται κυρίως εν όψει των ενδεχομένων κινδύνων, που συνεπιφέρουν οι σύγχρονες εξελίξεις, ως προς την προστασία της ανθρώπινης προσωπικότητας.

Εκτός αυτών, όμως, και λόγοι συστηματικοί συνηγορούν υπέρ της υπαγωγής του δικαιώματος αυτού στο άρθρο 5: στο άρθρο αυτό κατοχυρώνονται και όλα τα συνδεόμενα με την προσωπικότητα και μη ρητά κατοχυρούμενα από άλλες διατάξεις ατομικά δικαιώματα: τα δικαιώματα συνάψεως γάμου, εκλογής συζύγου, ιδρύσεως οικογένειας, σεξουαλικής ελευθερίας. Επιπλέον, η δυνατότητα της γυναίκας να προσφύγει στην άμβλωση, η αρνητική δηλαδή όψη του δικαιώματος αναπαραγωγής, γίνεται με επίκληση του δικαιώματος της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητάς της. Για τους λόγους αυτούς θεωρούμε ότι το δικαίωμα αποκτήσεως φυσικών απογόνων δεν μπορεί να κατοχυρώνεται σε άλλο άρθρο, πλην του γενικού θεμελιώδους δικαιώματος του άρθρου 5 παρ. 1, από το οποίο, άλλωστε συνάγονται τα δικαιώματα συνάψεως γάμου (μέσω του οποίου, δημιουργείται, κυρίως, στην Ελλάδα η οικογένεια) και ιδρύσεως οικογένειας.

Συνακόλουθα, το δικαίωμα αποκτήσεως απογόνων κατοχυρώνεται υπό τον τριπλό περιορισμό του άρθρου 5 παρ. 1 του Συντάγματος. “Όπως ορίζεται στη

διάταξη, το δικαίωμα αναπτύξεως της προσωπικότητας περιορίζεται από το ‘Σύνταγμα’, ‘Τα δικαιώματα των άλλων’ και τα ‘χρηστά ήθη’, ενώ ταυτόχρονα, όπως και όλα τα συναγόμενα από το άρθρο 5 παρ. 1 του Συντάγματος δικαιώματα, κατοχυρώνεται ανεπιφύλακτα: η κατοχύρωσή τους λοιπόν, απέναντι στον κοινό νομοθέτη είναι απόλυτη. Ο νομοθέτης, όμως, επιτρέπεται να επέμβει για να ρυθμίσει νομοθετικά τον τρόπο ασκήσεως αυτού του δικαιώματος.

Ειδικότερα, ως προς το δικαίωμα αναπαραγωγής, η ανάγκη νομοθετικής ρυθμίσεως σε σχέση με τις νέες ιατρικές τεχνολογίες έχει επισημανθεί και από διεθνή κείμενα, όπως από το Σχέδιο Συστάσεως του Συμβουλίου της Ευρώπης και από το Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου του 1989, σχετικά με την τεχνητή γονιμοποίηση *in vitro* και *in vivo*. Στα κείμενα αυτά εκφράζεται η προτροπή προς τον εθνικό νομοθέτη να λάβει εγκαίρως μέτρα, ούτως ώστε η προσφυγή στις νέες μεθόδους να επιτρέπεται βάσει των αρχών προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ταυτόχρονα να αποφεύγονται οι γενικότεροι ενδεχόμενοι κίνδυνοι, λόγω των νέων δυνατοτήτων που αποκτά ο άνθρωπος. Ειδικότερη αναφορά γίνεται στην ευθύνη της κοινωνίας έναντι των μελλουσών γενεών, στην ανάγκη προστασίας των γυναικών έναντι οιασδήποτε μορφής εκμεταλλεύσεως και ειδικότερα στην πιθανότητα εμπορευματοποίησης του γυναικείου σώματος, στην ανάγκη προστασίας της οικογένειας, ως βασικού κοινωνικού κυττάρου, στην ανάγκη προστασίας των παιδιών και στη ανάγκη προστασίας του εμβρύου.

Φαίνεται, πάντως, ότι διαμορφώνεται ιδιαίτερα στον ευρωπαϊκό χώρο η άποψη σχετικά με την ύπαρξη γενικών προϋποθέσεων ασκήσεως του δικαιώματος. Οι προϋποθέσεις αυτές οφείλονται στους γενεσιουργούς λόγους

εμφανίσεως αυτών των θεραπειών, οι οποίοι αφορούσαν αποκλειστικά στην καταπολέμηση της στειρότητας. Οι θεραπείες αυτές, λοιπόν, οφείλουν να αποσκοπούν στην καταπολέμηση της ακουσίας ατεκνίας και να μην μετατρέπονται σε 'εναλλακτικές μεθόδους αναπαραγωγής'. Συνεπώς, το δικαίωμα προσφυγής στις μεθόδους αυτές επιτρέπεται μόνο για να διευκολυνθεί η άσκηση του δικαιώματος αναπαραγωγής γενικά, υπό τους αυτούς όρους, υπό τους οποίους επιτρέπεται σε φυσικά πλαίσια, Συγκεκριμένα, ορίζεται ότι ως λόγοι υποβολής στις θεραπείες θεωρούνται: α. η καταπολέμηση της στειρότητας και β. ο κίνδυνος μεταδόσεως κληρονομικών ασθενειών.

Η άποψη αυτή εκκινεί από την αρχή ότι με τις μεθόδους αυτές δεν επιτρέπεται η δημιουργία νέων κοινωνικών σχέσεων όπως η απόκτηση παιδιών με μόνον ένα γονέα, βάσει κρατικής προβλέψεως, ή η απόκτηση παιδιών από ζεύγη ομοφυλοφίλων. Περαιτέρω, οι μέθοδοι δεν επιτρέπεται να εφαρμόζονται για την κατά παραγγελία δημιουργία παιδιών με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά. Αυτή ακριβώς η δυνατότητα προκλήσεως ορισμένων συγκεκριμένων ιδιοτήτων στο άτομο που θα γεννηθεί μέσω της επεμβάσεως στους γαμέτες κατά την *in vitro* γονιμοποίησης διαδικασία, οδήγησε στη διατύπωση της θεωρίας ότι η προστασία της ανθρώπινης αξιοπρέπειας καταλαμβάνει και το προ της συλλήψεως στάδιο, ούτως ώστε να αποκλείεται κάθε δυνατότητα δημιουργίας ανθρώπων με χαρακτηριστικά, ιδιότητες και 'ιδιομορφίες' που δεν θα είναι αποτέλεσμα τυχαίας διαμορφώσεως, αλλά θα ανάγονται σε επιλογές και επιθυμίες άλλων. Με μεθόδους όπως αυτές, ης επιλογής φύλου, δεν επέρχονται αλλοιώσεις πάνω στον άνθρωπο, αλλά ο ίδιος είναι αποτέλεσμα επεμβάσεων στις συνθήκες δημιουργίας του. Ανθρώπινη επέμβαση καθόρισε βασικά στοιχεία της

προσωπικότητάς του, η οποία ως προς ουσιώδη στοιχεία της, είναι αποτέλεσμα ετερόνομου σχεδιασμού.

Η προστασία της ανθρώπινης ζωής, υπό την έννοια της προστασίας της διαδικασίας δημιουργίας του ανθρώπου, είναι προφανές ότι αναφέρεται σε επεμβάσεις επί των γεννητικών κυττάρων ανεξαρτήτως της προελεύσεώς τους. Θα ήταν, άλλωστε, αντίθετο προς η λογική αυτής της θεωρίας, να απαγορεύονται οι επεμβάσεις αυτές στα δημόσια νοσοκομεία και από τρίτους και να επιτρέπονται εάν προκαλούνται από τους γονείς.

3. Εφαρμογή ης γενετικής τεχνολογίας στον άνθρωπο

Επιχειρώντας ένα βήμα παραπέρα η επιστήμη ξεφεύγοντας πλέον από το πεδίο της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής και τους άμεσα συνδεδεμένους μ' αυτή στόχους επιδόθηκε σε πειραματικούς συνδυασμούς των προεκτεθέντων μεθόδων της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής και της γενετικής με στόχο τη γενικότερη εφαρμογή και επίδρασή τους στον άνθρωπο. Η εφαρμογή των συνδυασμών αυτών γνωρίζει ολοένα και περισσότερη έκταση και στήριξη από την επιστημονική αλλά και την πολιτική κοινότητα με αποτέλεσμα να προκύπτει πληθώρα θεμάτων συνταγματικής υφής σχετικά με τα όρια της προσωπικής ελευθερίας, την προστασία της ιδιωτικής σφαίρας, την προστασία της οικογένειας, της υγείας και της παιδικής ηλικίας, την προστασία της ζωής και της επιστημονικής έρευνας. Προβάλλει, συνακόλουθα, ως επιταγή της σύγχρονης εποχής η εξέταση των συναφών συνταγματικών θεμάτων και η συναγωγή συμφώνων προς το Σύνταγμα κατευθυντήριων γραμμών για τη νομοθετική ρύθμιση αυτών των τομέων.

A. Έμβρυο: το κατ' εξοχήν 'αντικείμενο' πειραματισμού στο χώρο της γενετικής.

ι. Η θεμιτή προσπάθεια δημιουργίας ανθρώπινης ζωής, η συνταγματικά κατοχυρωμένη ελευθερία της έρευνας και η προστασία του εμβρύου θεωρημένες υπό το πρίσμα της αρχής της αναλογίας.

Ο όρος ‘εξωσωματική γονιμοποίηση’ υποδηλώνει κατά τα προεκτεθέντα η μέθοδο εκείνη υποβοηθούμενης αναπαραγωγής κατά την οποία γονιμοποιούνται περισσότερα ωάρια με σκοπό την επιτυχή εμφύτευση κάποιου ή κάποιων απ’ αυτά στη μήτρα της μέλλουσας μητέρας. Εάν κατά τη διαδικασία αυτή δεν εμφυτευθούν όλα τα γονιμοποιημένα ωάρια, τότε ανακύπτει το ζήτημα των ‘πλεοναζόντων εμβρύων’ των λεγομένων εμβρύων in vitro.

Τα υπεράριθμα αυτά έμβρυα βρίσκονται σε ιδιαίτερος επισφαλή θέση: εάν δεν εμφυτευθούν, δεν πρόκειται ν’ αναπτυχθούν ποτέ. Ενώπιον της προοπτικής της βέβαιης καταστροφής τους γεννώνται τα ερωτήματα: επιτρέπεται να εφαρμόζεται μέθοδος, μέσω της οποίας δημιουργείται ανθρώπινη ζωή, χωρίς να είναι βέβαιο, αν η ζωή αυτή θα οδηγήσει στη γέννηση ενός παιδιού, εν τέλει, επιτρέπεται η δημιουργία ανθρώπινης ζωής να αποτελεί το μέσο για την επιδίωξη του στόχου καταπολέμησης της στειρότητας; Το ερώτημα δεν είναι μόνον ηθικής φύσεως, αλλά, κυρίως, συνταγματικής, καθ’ όσον αφορά στη συνταγματική προστασία ης ανθρώπινης ζωής.

Δεν υπάρχει αμφιβολία, ότι με τη γονιμοποίηση ωαρίων in vitro δημιουργούνται εκτός του μητρικού σώματος έμβρυα, στα οποία ευρίσκονται καταγεγραμμένες όλες οι γενετικές προδιαγραφές του ανθρώπου. Δεν είναι σίγουρο, όμως, εάν στο έμβρυο αυτό παρέχεται συνταγματική προστασία και, ειδικότερα, αν προστατεύεται πλήρως η αξιοπρέπειά του, όπως υποστηρίζει η γερμανική θεωρία. Ανεξαρτήτως αυτού, όμως, η τύχη του γονιμοποιηθέντος ωαρίου δεν μπορεί να είναι αδιάφορη για η δικαιική κοινότητα, δεδομένου ότι με η γονιμοποίηση εμφανίζονται όλα τα στοιχεία, τα οποία θα οδηγήσουν στη γέννηση ενός ανθρώπου. Το ενδιαφέρον, λοιπόν, της έννομης τάξης, ως προς την

τύχη αυτών των εμβρύων, επιβάλλει και την εξέταση κατά πόσον επιτρέπονται συνταγματικώς περιορισμοί Κατά την εφαρμογή της μεθόδου.

Το ενδεχόμενο κακοποιήσεως αυτών των εμβρύων πρέπει να ληφθεί υπόψη από το νομοθέτη. Γενική απαγόρευση, όμως, αυτής της μεθόδου γονιμοποιήσεως δεν θα ήταν σύμφωνη με την αρχή της αναλογίας. Διερωτώμεθα, λοιπόν, εάν είναι σύμφωνη με τη συνταγματική τάξη ρύθμιση, με την οποία τίθενται ιδιαιτέρως στενά όρια στην εφαρμογή της ιατρικής θεραπείας και απειλούνται ποινικές κυρώσεις για την περίπτωση με πλήρους συμμορφώσεως προς τις συγκεκριμένες επιταγές. Αμφιβολίες κυρίως προκαλεί η προφανής αντινομία μεταξύ δικαικών ρυθμίσεων, η οποία, ασφαλώς, δεν αποτελεί στοιχείο του κράτους δικαίου: αφενός επιτρέπεται η άμβλωση (συνηθέστατα υπό τον περιορισμό της κοινωνικής ενδείξεως, όπως στη Γερμανία, αλλά και χωρίς αυτόν, όπως στην Ελλάδα), με την οποί ένα έμβρυο ηλικίας ήδη τριών μηνών καταστρέφεται, επειδή λαμβάνεται υπόψη το δικαίωμα αυτοκαθορισμού της γυναίκας, αφετέρου επιβάλλεται σε μια γυναίκα να υποστεί πολλές, επώδυνες και σε κάθε περίπτωση ψυχοφθόρες επεμβάσεις λήψεως ωαρίων, για να αποφευχθεί το ενδεχόμενο να εμφανισθούν πλεονάζοντα έμβρυα. Στην περίπτωση αυτή το δικαίωμα αυτοκαθορισμού δεν ενεργοποιείται; Το ίδιο πρόβλημα από της πλευράς του ιατρού εμφανίζει την εξής εικόνα: ορθώς προκαλεί άμβλωση, βάσει της Κοινωνικής ενδείξεως, ενώ διαπράττει αξιόποιο αδίκημα, στην προσπάθειά του να προκαλέσει εγκυμοσύνη.

Η προστασία της ζωής δεν θα πρέπει να χρησιμοποιείται ως λόγος περιορισμού της προσπάθειας δημιουργίας ζωής. Ο σεβασμός στη αξία της ζωής είναι δυνατόν να επιδιωχθεί, χωρίς, ουσιαστικά, να εκμηδενίζονται οι πιθανότητες

επιτυχίας μιας επεμβάσεως και χωρίς να επιβαρύνεται ψυχικά και σωματικά κυρίως η γυναίκα.

Εν αμφιβόλω τίθεται επιπλέον το ζήτημα, εάν τα πλεονάζοντα έμβρυα, ενώπιον της προοπτικής της βεβαίας καταστροφής τους, επιτρέπεται να χρησιμοποιηθούν σε επιστημονικές έρευνες.

Ως συνταγματικά προστατευόμενο αγαθό η ελευθερία της έρευνας αναφέρεται σε κάθε δραστηριότητα, με την οποία επιδιώκεται σοβαρά και συστηματικά η προσέγγιση της αλήθειας. Στο άρθρο 16 παρ. 1 προστατεύεται αφενός η ατομική ελευθερία της επιστημονικής έρευνας, τόσο ως προς το περιεχόμενο, όσο και ως προς τη μέθοδο: πρόκειται, δηλαδή, για ατομικό δικαίωμα, με το οποίο θεμελιώνεται αξίωση απέναντι στην κρατική εξουσία να μην επεμβαίνει περιοριστικά στην διαδικασία κτήσης και μετάδοσης των επιστημονικών γνώσεων. Στην ελευθερία αυτή περιλαμβάνεται και η ελευθερία ανακοινώσεως, δημοσιεύσεως και γενικά διαδόσεως των ερευνητικών πορισμάτων. Αφετέρου, δε ιδρύεται θεσμική εγγύηση που προστατεύει λειτουργικά την ελευθερία της επιστημονικής έρευνας και διδασκαλίας.

Σαφώς η ελευθερία της έρευνας κατοχυρώνεται χωρίς την επιφύλαξη του νόμου. Η ανεπιφύλακτη κατοχύρωση ενός δικαιώματος, όμως, δεν σημαίνει ότι αυτό μπορεί να ασκείται επί ζημιά άλλων συνταγματικά προστατευομένων αγαθών. Η ύπαρξη περιορισμών της ερευνητικής ελευθερίας ανάγεται στο γενικότερο θέμα των περιορισμών των ανεπιφύλακτων θεμελιωδών δικαιωμάτων, για το οποίο το Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο νομολόγησε ότι ακόμη και οι ανεπιφύλακτα κατοχυρωμένες ελευθερίες πρέπει να εννοούνται στα πλαίσια της κοινωνικά δεσμευμένης υπευθυνότητας.

Η άποψη αυτή συνάδει προς την ανεπιφύλακτη κατοχύρωση της ελευθερίας της έρευνας. Αντιθέτως η άποψη, σύμφωνα με την οποία η ελευθερία αυτή περιορίζεται από γενικούς νόμους, νόμους δηλαδή οι οποίοι προστατεύουν γενικά και αντικειμενικά ένα έννομο αγαθό, θέτει ουσιαστικά το δικαίωμα αυτό υπό την επιφύλαξη του νόμου Πράγμα που δεν ήταν στις προθέσεις των συντακτών του άρθρου και αντίκειται στη λογική της προστατευόμενης ελευθερίας. Σε κάθε περίπτωση επιβολής περιορισμών, πάντως, το Κράτος οφείλει να δικαιολογήσει την ύπαρξη λόγων που επιβάλλουν τους περιορισμούς. Ο ερευνητής έχει υπέρ αυτού το τεκμήριο ότι οι έρευνές του είναι σύμφωνες με την συνταγματική τάξη.

Στην περίπτωση της χρησιμοποίησης των υφισταμένων υπεραρίθμων εμβρύων για ερευνητικούς σκοπούς συζητείται, εάν σε αυτά τα 'διαθέσιμα' και εκ των πραγμάτων χωρίς προοπτικές εξελίξεως έμβρυα επιτρέπεται η διενέργεια πειραμάτων. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι υπ' αυτούς τους όρους το ανθρώπινο έμβρυο μετατρέπεται σε αντικείμενο. Ο πειραματισμός επ' αυτού, ακόμα κι αν δεν υφίσταται γι' αυτό άλλη πιθανότητα πλην ης καταστροφής, είναι αντίθετος προς την αρχή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας.

Έχει υποστηριχθεί, όμως, και μάλιστα από τους ακραιφνείς οπαδούς της προστασίας της ανθρώπινης ζωής και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, ότι στην περίπτωση αυτή, λέγω του υφισταμένου αδιεξόδου και μόνον, η παραχώρηση των εμβρύων αυτών για τους σκοπούς της έρευνας δεν θα πρέπει να θεωρηθεί ότι αντίκειται στις ανωτέρω αρχές. Η διαφοροποίηση αυτή ως προς την παρεχόμενη από την έννομη τάξη προστασία εξηγείται μόνον λόγω των ειδικών συνθηκών και προοπτικών αυτών των εμβρύων και δεν οφείλεται σε εκτιμήσεις ως προς μια

διαφοροποιημένη προστασία αυτών των εμβρύων λόγω του βαθμού αναπτύξεώς τους κατά τις πρώτες 14 μέρες. Υπό την έννοια αυτή η κατ' εξαίρεση παραχώρηση αυτών των εμβρύων για έρευνα, και οι πιθανότητες εμφυτεύσεως τους συνάδει προς την αρχή της προστασίας της ανθρώπινης αξιοπρέπειας.

Παρά την διατύπωση αυτών των απόψεων σχετικά με τις δυνατότητες ερευνάς, οι περισσότερες ευρωπαϊκές νομοθεσίες απέκλεισαν την πιθανότητα αυτή. Ακόμη και επί των υπεραρίθμων εμβρύων απαγορεύεται η έρευνα στην Ελβετία, στην Γερμανία και στην Αυστρία, ενώ στην Γαλλία επιτρέπεται εξαιρετικώς, μετά από γραπτή άδεια του άνδρα και της γυναίκας και μόνον εφόσον αφορά σε θέματα διαγνώσεως ή θεραπείας του συγκεκριμένου εμβρύου. Η πλήρης απαγόρευση των πειραμάτων στις χώρες αυτές, παρά η διατύπωση και αντίθετης γνώμης οφείλεται στην επικράτηση της απόψεως, κατά την οποία η ανθρώπινη ζωή προστατεύεται συνταγματικά από το χρονικό σημείο της συλλήψεως ακριβώς όπως και ο ζωντανός άνθρωπος και συνεπώς δεν επιτρέπεται να θεωρείται ως προβλεπομένη και ενδεχομένη η καταστροφή της, μετά από διενέργεια πειραμάτων ή χωρίς αυτά.

Πρέπει, πάντως, να επισημανθεί, ότι η ανθρώπινη ζωή, αν και κατοχυρώνεται απόλυτα κατ' άρθρο 5 παρ. 2 του Συντάγματος δεν προστατεύεται απόλυτα σε κάθε περίπτωση. Η προβληματική που έχει αναπτυχθεί στο θέμα των αμβλώσεων καταδεικνύει ακριβώς την έλλειψη απόλυτης προστασίας. Το γεγονός ότι το Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο επιτρέπει την άμβλωση εάν υφίστανται κοινωνικές ενδείξεις, ενώ θεωρεί ότι το δικαίωμα στη ζωή προστατεύει και το έμβρυο, εμφανίζει ακριβώς την σχετικότητα αυτής της προστασίας. Το ίδιο μπορεί να υποστηριχθεί και για την ελληνική έννομη τάξη,

όπου η άμβλωση επιπλέον επιτρέπεται βάσει του συστήματος των προθεσμιών. Άλλωστε αποτελεί αντινομία της έννομης τάξης αφενός να επιτρέπονται οι αμβλώσεις έως και τον τρίτο μήνα ης κύησης, έστω και υπό την θεωρία των ενδείξεων, και αφετέρου να θεωρείται ανεπίτρεπτη η έρευνα επί εμβρύων τα οποία για λόγους αντικειμενικούς δεν πρόκειται να επιζήσουν.

Εξ άλλου και σχετικά με το επιχείρημα περί προστασίας του εμβρύου in vitro βάσει της αρχής της ανθρώπινης αξιοπρέπειας υποστηρίζεται ότι εν όψει της βεβαίας καταστροφής τους η διενέργεια πειραμάτων υπό συγκεκριμένους όρους δεν αντίκειται στην αρχή αυτή. Για τους λόγους αυτούς νομίζουμε ότι η προστασία της ανθρώπινης ζωής και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας δεν είναι δυνατόν να επιβάλλουν συγκεκριμένες ενέργειες στον ιατρό με σκοπό να αποφευχθεί η γέννηση και ενδεχόμενη κακομεταχείριση πλεοναζόντων εμβρύων. Σε κάθε περίπτωση θα πρέπει να επιτρέπεται η εφαρμοσμένη έρευνα επί των εμβρύων in vitro, εάν εξυπηρετεί διαγνωστικούς, προληπτικούς ή θεραπευτικούς σκοπούς και εάν δεν συνεπάγεται επεμβάσεις στα μη παθολογικά κληρονομικά στοιχεία, όπως προβλέπεται και από την σύσταση του Συμβουλίου της Ευρώπης 1100 του 1989. Στις λοιπές περιπτώσεις η ίδια σύσταση προτείνει η έρευνα να επιτρέπεται κατ' εξαίρεση στα έμβρυα που εμφανίζουν προβλήματα αναπτύξεως εάν δεν είναι δυνατόν να διεξαχθεί επί πειραματόζωων και μετά από ειδική άδεια, στην οποία θα καθορίζονται και τα χρονικά όρια διεξαγωγής της. Περαιτέρω ορίζεται ότι η αίτηση για την άδεια θα πρέπει να περιλαμβάνει λεπτομερή στοιχεία σχετικά με την προέλευση αυτών των εμβρύων και τους στόχους της έρευνας. Η διενέργεια ερευνών σε υγιή έμβρυα αποκλείεται. Εάν όμως, τα έμβρυα αυτά δεν έχουν αντικειμενικές πιθανότητες αναπτύξεως, νομίζουμε ότι

υπό προϋποθέσεις διαδικαστικές και ουσιαστικές θα είναι δυνατόν να παραχωρηθούν στην έρευνα.

Η έρευνα αυτή, όμως, θα πρέπει να ασκείται υπό όρους που θα εγγυώνται την σοβαρότητα και την σημασία της. Η αγγλική και η ισπανική ρύθμιση, οι οποίες προβλέπουν άδεια ειδικής επιτροπής, συγκεκριμένους ερευνητικούς στόχους, τήρηση πρωτοκόλλων και αναφορά επί των αποτελεσμάτων της έρευνας περιέχουν στοιχεία τα οποία υποδηλώνουν σεβασμό ης ανθρώπινης αξιοπρέπειας σ' αυτόν τον ιδιαίτερα ευαίσθητο χώρο ανθρώπινης δραστηριότητας.

Ουσιωδώς διάφορο περίπτωση, τέλος, αποτελεί η εκ προθέσεως δημιουργία ανθρωπίνων εμβρύων *in vitro* με σκοπό τη διενέργεια πειραμάτων επ' αυτών. Ανεξαρτήτως ης σπουδαιότητας και του πιθανού οφέλους τους, η διενέργεια τέτοιου είδους πειραμάτων προκαλεί πληθώρα ηθικών και νομικών ερωτημάτων: επιτρέπεται ο άνθρωπος να δημιουργεί ανθρώπινα έμβρυα με σκοπό να τα χρησιμοποιήσει ως πειραματικό υλικό και εν συνεχεία να τα καταστρέψει;

Κατά την επικρατούσα στον κεντροευρωπαϊκό χώρο άποψη η δημιουργία εμβρύων για πειραματικούς σκοπούς συνεπάγεται την αντιμετώπιση της ανθρώπινης ζωής ως μέσου, με το οποίο εξυπηρετούνται οι στόχοι και οι επιδιώξεις άλλων ατόμων. Η δημιουργία αυτής της ζωής είναι αντίθετη με την αρχή ης ανθρώπινης αξιοπρέπειας, η οποία διέπει την έννομη τάξη εν γένει και για την προστασία της οποίας το κράτος οφείλει να λαμβάνει τα αναγκαία μέτρα. Η δημιουργία εμβρύων υπό τους ίδιους όρους και με τους ίδιους στόχους όπως και η δημιουργία εμβρύων ζώων, η εκ των προτέρων δηλαδή και με πρόθεση χρησιμοποίηση των εμβρύων αυτών ως ερευνητικών αντικειμένων, αντίκειται και τον οφειλόμενο σεβασμό ως προς την ανθρώπινη ζωή, τον οποίο η έννομη τάξη

οφείλει να κατοχυρώνει και να εγγυάται. Οι στόχοι της έρευνας, οσονδήποτε σωτήριοι και αν θεωρηθούν, δεν μπορούν να δικαιολογήσουν την χρησιμοποίηση ανθρωπίνων εμβρύων ως ερευνητικού υλικού.

Η απαγόρευση της δημιουργίας εμβρύων για την έρευνα προβλέπεται ρητά στην ελβετική συνταγματική διάταξη (άρθρο 24), στον αυστριακό και στον γερμανικό νόμο, εφόσον ορίζεται ότι η εξωσωματική δημιουργία εμβρύων πρέπει να αποσκοπεί στην επίτευξη εγκυμοσύνης, καθώς επίσης και στο γαλλικό, στον ισπανικό και στο νορβηγικό. Επίσης η απαγόρευση δημιουργίας εμβρύων για την έρευνα έχει περιληφθεί στο άρθρο 14 στοιχ. Α της Συνστάσεως 1046 του 1986 του Συμβουλίου της Ευρώπης και στο άρθρο 15 παρ. 2 του σχεδίου της Συμβάσεως περί Βιοηθικής.

Αντίθετα στη Μεγ. Βρετανία επιτρέπεται η δημιουργία εμβρύων για ερευνητικούς λόγους βάσει ειδικής άδειας, η οποία μπορεί να χορηγηθεί σε ερευνητικά προγράμματα με ανθρώπινα έμβρυα εάν αυτά θεωρηθούν απαραίτητα και ευκατὰ για σκοπούς όπως η πρόοδος στη θεραπεία της στειρότητας, η διεύρυνση των γνώσεων για τις αιτίες των συγγενών ασθενειών ή η ανάπτυξη μεθόδων για την ανίχνευση της παρουσίας γονιδιακών ή χρωμοσωματικών ανωμαλιών στα έμβρυα προ της εμφυτεύσεως και για άλλους λόγους που είναι δυνατόν να καθορισθούν ειδικότερα.

Η διαφορά αντιμετώπισης του θέματος στις ευρωπαϊκές έννομες τάξεις αφενός και στην βρετανικοί αφετέρου οφείλεται στη διαφορετική νομική προσέγγιση: ενώ για το βρετανικό δίκαιο το όλο θέμα συζητείται υπό το πρίσμα του ελέγχου και της ασφαλείας, στον ευρωπαϊκό χώρο η συζήτηση επικεντρώνεται στα όρια της επιστημονικής έρευνας και στα προστατευόμενα

από την αρχή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας πεδία. Αν και ως προς ορισμένες εκτιμήσεις προσεγγίζονται οι προβληματισμοί των αντιστοίχων κεντροευρωπαϊκών Επιτροπών, τελικώς επικράτησε ο αγγλοσαξονικός πραγματισμός. Σε έννομες τάξεις, πάντως, στις οποίες διατυπώνεται πανηγυρικός σε συνταγματικό επίπεδο η προστασία της ανθρώπινης αξίας και της ζωής, και μεταξύ των οποίων συγκαταλέγεται και η ελληνική, η δυνατότητα δημιουργίας ανθρώπινων εμβρύων δεν είναι δυνατόν να έχει οποιοδήποτε έρεισμα.

ii. Πειραματικές επεμβάσεις επί των εμβρύων in vitro

Ακόμη και στην περίπτωση που είναι δυνατόν να γίνει δεκτή η δυνατότητα πειραμάτων επί των εμβρύων, υπάρχουν Ορισμένα είδη πειραμάτων που προκαλούν ιδιαίτερα έντονο προβληματισμό, όχι μόνο λόγω του είδους των πειραμάτων καθ' εαυτών, αλλά κυρίως λόγω των αναμενόμενων συνεπειών. Τέτοιας φύσεως πειραματικές επεμβάσεις είναι:

Η Κλώνωση

Στην περίπτωση αυτή αποχωρίζονται τεχνητά τα αδιαφοροποίητα κύτταρα του εμβρύου in vitro, εκείνα, δηλαδή, τα οποία έχουν ακόμη την δυνατότητα να αναπτυχθούν σε ανεξάρτητα έμβρυα και με τον τρόπο αυτό δημιουργούνται, μέσω της ανθρώπινης επέμβασης, μονοωογενείς πολύδυμοι. Πολύδυμες κυήσεις συμβαίνουν βεβαίως και στη φύση, προκύπτουν, όμως, μάλλον σπάνια. Αντίθετα,

με την κλώνωση, ο άνθρωπος μπορεί να δημιουργήσει δύο ή περισσότερα έμβρυα, τα οποία έχουν ακριβώς τις ίδιες γενετικές πληροφορίες.

Η τεχνητή δημιουργία πολυδύμων θεωρείται ανησυχητική για δύο λόγους: αφενός διότι εάν η μέθοδος τελειοποιηθεί, θα είναι δυνατόν να χρησιμοποιηθεί κατά τρόπο μη ελεγχόμενο, για την ‘παραγωγή’ δηλαδή ανθρώπων με τα ίδια γενετικά χαρακτηριστικά. Αφετέρου, διότι θα είναι δυνατόν αν δημιουργούνται μονοωογενείς, πολύδυμοι με σκοπό να χρησιμοποιηθεί αργότερα ως ανθρώπινο ‘ανταλλακτικό’. Η επιτυγχανόμενη μέσω της κλωνώσεως επέμβαση στην ανθρώπινη ζωή μπορεί να έχει ανυπολόγιστες συνέπειες. Η μοναδικότητα και το τυχαίο, στοιχεία συμφυή προς την έννοια της ανθρώπινης ζωής, υφίστανται επεμβάσεις, με στόχο την αναίρεσή τους. Επιπλέον το άτομο μετατρέπεται σε πολλαπλασιαζόμενο κατά βούληση μέγεθος, όπως μια ποικιλία ζώων. Η κλώνωση επεμβαίνει στη διαδικασία δημιουργίας του ανθρώπου και μετατρέπει το άτομο σε ‘κατά παραγγελία είδος’, το οποίο μπορεί να παραδοθεί σε συγκεκριμένο αριθμό ‘κομματιών’. Υπό αυτήν την έννοια, η κλώνωση είναι αντίθετη προς την αρχή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, η οποία διέπει την διαδικασία δημιουργίας του ανθρώπου.

Υπό την έννοια αυτή η κλώνωση απαγορεύεται στον γερμανικό νόμο όπου προβλέπεται ότι ποινικά κολάσιμη είναι και η απόπειρα και στον ισπανικό νόμο επίσης. Απαγόρευση της περιλαμβάνει και η σύσταση 1046 του 1986 του Συμβουλίου της Ευρώπης.

Η δημιουργία υβριδίων και χμαιρών

Ως χίμαιρα εννοείται το πλάσμα, το οποίο δημιουργείται από το αδιαφοροποίητα κύτταρα δύο ή περισσότερων γενετικά διαφορετικών εμβρύων, ενώ ως υβρίδιο θεωρείται ο οργανισμός που προέρχεται από γεννητικά κύτταρα διαφορετικών ειδών. Οι οργανισμοί αυτοί έχουν στα κύτταρά τους γενετικά στοιχεία και των δύο γονέων.

Όλες αυτές οι δυνατότητες επεμβάσεως στο έμβρυο *in vitro* με σκοπό τη μετατροπή της γενετικής του υπόστασης ή την διασταύρωση ανθρώπινων γαμετών με γαμέτες ζώων θεωρείται ότι αντίκεινται στο σεβασμό που πρέπει να αποδίδεται στην ανθρώπινη ζωή. Κατά την στιγμή των επεμβάσεων αυτών δεν υφίσταται ακόμη ανθρώπινη ζωή. Η διαδικασία, όμως, δημιουργίας της καθίσταται ελεγχόμενη και με τις επεμβάσεις αυτές επιδιώκεται η δημιουργία πλασμάτων «εν μέρει» ανθρωπίνων.

Στο ελβετικό Σύνταγμα και στον ισπανικό νόμο απαγορεύεται ρητά η συνένωση ή ανάμιξη μη ανθρωπίνων στοιχείων με ανθρώπινα. Στον αγγλικό νόμο ορίζεται ότι επιτρέπεται η δημιουργία εμβρύων με γαμέτες ανθρώπων μόνο και απαγορεύεται η κυοφορία ανθρωπίνου εμβρύου από ζώο και ζώου από άνθρωπο.

B. Η Εξέταση του ανθρωπίνου γονιδιώματος

Οι μέθοδοι της γενετικής τεχνολογίας, οι οποίες έχουν σχέση με το υπό συζήτηση θέμα αναφέρονται στην εξέταση των στοιχείων του ανθρωπίνου

γονιδιώματος, δηλαδή στην εξέταση σχετικά με την ύπαρξη γονιδίων, το οποία είναι φορείς κληρονομικών ασθενειών ή στα οποία ανιχνεύεται προδιάθεση για συγκεκριμένη ασθένεια. Οι εξετάσεις αυτές είναι δυνατές μετά την εντυπωσιακή πρόοδο, η οποία συνοδεύει τις έρευνες για την χαρτογράφηση του ανθρωπίνου γονιδιώματος: κατά τις έρευνες αυτές καταγράφηκε το σύνολο των γενετικών πληροφοριών που βρίσκονται στα γονίδια του πυρήνα του κυττάρου (mapping and sequencing the human genome).

Οι νέες εξετάσεις επιτρέπουν όχι μόνο την εξέταση των χρωμοσωμάτων (με τα οποία ανιχνεύεται π.χ. ο μογγολισμός) αλλά και την έρευνα ως προς την ύπαρξη ελαττωματικών γονιδίων, τα οποία ευθύνονται για κληρονομικά μεταβιβαζόμενες ασθένειες. Οι ανθρώπινες γνώσεις σχετικά με τα ελαττωματικά γονίδια αυξάνονται συνεχώς, λόγω των αλματωδών προόδων στο χώρο της γενετικής, οι οποίες έχουν σημειώσει ιδιαίτερη επιτυχία στο χώρο των μονογονιδιακών ασθενειών (των ασθενειών που οφείλονται σε ένα γονίδιο).

Η εξέταση των κληρονομούμενων στοιχείων του ανθρωπίνου γονιδιώματος του γονιμοποιημένου ωαρίου κατά τα πρώτα στάδια της αναπτύξεώς του μπορεί να καταλήξει στη διαπίστωση γενετικών ανωμαλιών. Είναι προφανές ότι τα αποτελέσματα των εξετάσεων θα επηρεάσουν και την απόφαση σχετικά με την εμφύτευση του εμβρύου και συνεπώς την έναρξη της κύησης. Αντίστοιχες εξετάσεις κατά η διάρκεια ης κύησης ασφαλές θα ληφθούν σοβαρότατα υπόψη κατά την απόφαση περί διακοπής της κύησης. Ιδιαίτερα προβλήματα εμφανίζονται για τις ασθένειες εκείνες που εκδηλώνονται σε μεγάλη ηλικία π.χ. Alzheimer. Επίσης τα στοιχεία της εξέτασεως των γαμετών μπορεί αποδειχθούν πολύτιμα κατά τη γενετική συμβουλευτική (π.χ. στην

απόφαση, εάν θα αποκτήσει κανείς παιδιά σε οικογένειες με βεβαρημένη κληρονομικότητα).

Ανάλογες εξετάσεις είναι δυνατόν να χρησιμοποιηθούν στο πεδίο των εργασιακών σχέσεων, στους ήδη ενήλικους, ούτως ώστε να προληφθεί η τοποθέτηση του εργαζομένου σε εργασία επικίνδυνη για την υγεία του, λόγω της προδιαθέσεως, την οποία αποδεικνύεται πως έχει ως προς ορισμένες ασθένειες, π.χ. καρκίνο.

Η βασική συνταγματική προβληματική ως προς τις εξετάσεις αυτές αναφέρεται: α. στο επιτρεπτό της υποχρεωτικής καθιέρωσης του προ της εμφυτεύσεως του εμβρύου ελέγχου, δεδομένου ότι ελλοχεύει ο κίνδυνος, μέσω των εξαντλητικών εξετάσεων να ασκηθεί ευγονική πολιτική, δηλαδή πολιτική, η οποία θα ‘επιβάλλει’ η γέννηση μόνον των τελείων ατόμων, των ατόμων, τα οποία δεν έχουν καθόλου γενετικά ελαττώματα, με αποτέλεσμα να επακολουθήσει μια γενικευμένη καταστροφή των μη θεωρουμένων ‘τελείων’ εμβρύων και β. στην προστασία της ιδιωτικής σφαίρας του ατόμου σε σχέση με τα στοιχεία, τα οποία είναι δυνατόν να συλλέγουν βάσει των νέων ιατρικών εξετάσεων και οι οποίες είναι δυνατόν να διεξαχθούν εν γνώσει ή και εν αγνοία του ενδιαφερομένου.

Γ. Η γονιδιακή θεραπεία των γεννητικών κυττάρων.

Οι επεμβάσεις στα γονίδια των γεννητικών κυττάρων, με ότι ελπίζεται ότι μπορεί να επιδιωχθεί η ίαση από κληρονομικές ασθένειες, δεν είναι ακόμη

πραγματοποιήσιμες. Η προοπτική, όμως, επιτυχίας των σχετικών προσπαθειών έχει προκαλέσει έντονη συζήτηση σχετικά με τα όρια και τις δυνατότητές τους. Αυτό οφείλεται σε δύο λόγους:

α. τα αποτελέσματα αυτής της θεραπείας δεν θα αφορούν μόνο στο συγκεκριμένο άτομο αλλά και τους απογόνους του. Οι συνέπειες, συνεπώς, σε περίπτωση πλήρους ή μερικής αποτυχίας θα διαιωνίζονται.

β. η τελειοποίηση της μεθόδου έχει προκαλέσει σωρεία επιφυλάξεων ως προς τις δυνατότητες ελέγχου της εφαρμογής τους. Οι συνηθέστερα εκφραζόμενοι φόβοι αφορούν στην πιθανότητα επεμβάσεων, με στόχο την δημιουργία ανθρώπων με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά και στη αναζωπύρωση τάσεων ευγονικής.

Είναι προφανές, ότι αν η θεραπεία αυτή επιτύχει στους στόχους της, δηλαδή την ίαση σοβαρών και επώδυνων ασθενειών, θα συμβάλλει στην ανακούφιση χιλιάδων ασθενών και των οικογενειών τους. Της επιτυχίας, όμως, της θεραπείας πρέπει να προηγηθεί χρονικά εκτεταμένο στάδιο πειραματισμού επί ανθρωπίνων εμβρύων με απροσδιόριστες συνέπειες για τα ίδια και τους απογόνους τους. Για το λόγο αυτό, τους κινδύνους δηλαδή που η θεραπεία αυτή συνεπάγεται για την υγεία, θεωρείται ότι επί του παρόντος δεν επιτρέπεται η εφαρμογή της. Η απαγόρευση αυτής της θεραπείας επιβάλλεται από την υποχρέωση του κράτους να προστατεύει την ζωή και την σωματική ακεραιότητα του ατόμου σε συνδυασμό με την προστασία της ανθρώπινης αξιοπρέπειας.

Υφίσταται ‘δικαίωμα στη γενετική κληρονομιά’;

Εκτός, όμως από τους υφισταμένους κινδύνους υγείας μιας πειραματικής μεθόδου έχει αναπτυχθεί και μια άλλης φύσεως προβληματική εν σχέσει προς την δυνατότητα επεμβάσεων στα γεννητικά κύτταρα. Πρόκειται για τη θεωρία περί της υπάρξεως ενός δικαιώματος του ατόμου σε αμετάβλητη γενετική ιδιοσυστασία ή γενετική κληρονομιά, το προστατευόμενο δε περιεχόμενο αυτού του δικαιώματος, δηλαδή ο άνθρωπος ο οποίος δεν έχει υποστεί επεμβάσεις Κατά την δημιουργία του, ανήκει στην κοινή κληρονομιά της ανθρωπότητας.

Σημαντική ώθηση στην υποστήριξη αυτής της θεωρίας έδωσαν οι Συστάσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης, οι οποίες αναφέρονται ρητά στην ύπαρξη του δικαιώματος αυτού. Στις συστάσεις αυτές αναφέρεται ότι ο από το δικαίωμα στη ζωή και στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια συνάγεται ότι ο άνθρωπος έχει δικαίωμα σε αμετάβλητα κληρονομικά στοιχεία, συνιστάται δε στα Κράτη-Μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης αφενός να επιδιώξουν η κατοχύρωση αυτού του δικαιώματος στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, αφετέρου να επεξεργασθούν μια λίστα σοβαρών ασθενειών, για τις οποίες θα ήταν δυνατόν να επιτρέπονται επεμβάσεις στα γενετικά κύτταρα. Τέλος, στο Σχέδιο της Συμβάσεως περί Βιοηθικής ορίζεται ότι επέμβαση στο ανθρώπινο γονιδίωμα επιτρέπεται μόνο για σκοπούς προλήψεως διαγνώσεως ή θεραπείας και υπό τον όρο ότι δεν γίνονται επεμβάσεις στα γεννητικά κύτταρα.

Η ύπαρξη, πάντως, δικαιώματος γενετικής κληρονομιάς αμφισβητείται για τους εξής λόγους: η έννοια της γενετικής κληρονομιάς δεν μπορεί να καθορισθεί

αδιαμφισβήτητα και να αποτελέσει περιεχόμενο δικαιώματος. Η γενετική κληρονομιά είναι ατομική και συλλογική και αναφέρεται τόσο στο άτομο όσο και στο ανθρώπινο είδος. Στην πρόσφατη απόφασή του το γαλλικό Συνταγματικό Συμβούλιο έκρινε ότι δεν υφίσταται διάταξη ή αρχή συνταγματικής τάξεως, με την οποία να κατοχυρώνεται η προστασία της γενετικής κληρονομιάς της ανθρωπότητας, το ίδιο δε νομίζουμε ότι μπορεί να υποστηριχθεί και υπό το καθεστώς άλλων Συνταγμάτων, μεταξύ των οποίων και το ελληνικό. Επιπλέον, δεν θεωρούμε ότι μπορεί να θεωρηθεί αναγκαία η ‘σύλληψη’ ιδιαίτερου δικαιώματος με το οποίο να κατοχυρώνεται η γενετική ιδιοσυστασία. Η προστασία της διαδικασίας δημιουργίας του ανθρώπου μέσω της αρχής της ανθρώπινης αξιοπρέπειας νομίζουμε ότι προσφέρει επαρκείς εγγυήσεις έναντι ενδεχομένων παράνομων επεμβάσεων χωρίς να απαιτείται περαιτέρω ενίσχυση από ένα δικαίωμα ασαφούς περιεχομένου και δυσδιάκριτων οριζόντων. Εκτός αυτού, όμως, η κατοχύρωση αυτού του δικαιώματος ενδέχεται να αποβεί, εν τέλει, επικίνδυνη για την προστασία των αξιών, την οποία υποτίθεται ότι επιδιώκει.

Η υιοθέτηση του δικαιώματος αυτού υποβάλλει την υιοθέτηση της ‘βιολογικής’ έννοιας του ανθρώπου: το άτομο, δηλαδή, θεωρείται ως το σύνολο των γονιδίων του. Το δικαίωμα αυτό θα ήταν δυνατόν να χρησιμοποιηθεί για να δικαιολογηθεί είτε η απαγόρευση όλων των θεραπειών αυτού του τύπου είτε η εξάλειψη είτε η διατήρηση όλων των ‘ελαττωματικών’ γονιδίων εν ονόματι των μελλουσών γενεών. Στην θέση της συνεχούς, διαφανούς και ανοικτής διαδικασίας ενημερώσεως επί των προοπτικών και των δυνατοτήτων της γενετικής υπεισέρχεται η νομιμοποίηση, μέσω της επικλήσεως του δικαιώματος αυτού, μιας

μόνον συγκεκριμένης συμπεριφοράς: εκείνης του φορέως του δικαιώματος. Η ύπαρξη του δικαιώματος αυτού δικαιολογείται για να αποφευχθεί η δημιουργία ατόμων ‘γενετικώς πλουσίων’, ατόμων δηλαδή που θα έχουν τα σωστά γονίδια, και μόνον αυτά και για να αποδοκιμασθούν συμπεριφορές με τις οποίες η γενετική τεχνολογία θα προκαλούσε ενίσχυση των φυσικών προσόντων ενός προσώπου ή πράγμα σπουδαιότερο, θα επενέβαινε για να καθορίσει την ανάπτυξη συγκεκριμένων χαρακτηριστικών σε μεγάλα τμήματα του πληθυσμού. Ο στόχος αυτός όμως δε νομίζουμε ότι μπορεί να επιτευχθεί μέσω της ‘γλώσσας’ των δικαιωμάτων. Ο τρόπος και η έκταση προσφυγής στις δυνατότητες της γενετικής μπορεί να καθορισθεί και ελεγχθεί βάσει των διαδικασιών κοινωνικού ελέγχου και της δημιουργίας συναινέσεως και όχι με την εισαγωγή νέων δικαιωμάτων.

4. Βιοϊατρικές εξελίξεις και δημοκρατική αρχή

Τα πολύπλοκα προβλήματα στο χώρο της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής και της γενετικής έχουν επισημανθεί από άλλες έννομες τάξεις, όπου είχε καταστεί σαφές νωρίτερα ότι οι σχετικές μέθοδοι δεν αναφέρονται μόνο στο πεδίο ισχύος συγκεκριμένων θεμελιωδών δικαιωμάτων αλλά, πέραν αυτού, επηρεάζουν τις καθόλου αντιλήψεις μιας κοινωνίας ως προς βασικές έννοιες π.χ. της ζωής, του αυτοκαθορισμού, της προσωπικής σφαίρας κ.λ.π. Η σχετική συζήτηση έχει ήδη ιστορία μιας δεκαετίας, διότι επισημάνθηκε εγκαίρως ότι οι αποφάσεις στα υπό κρίση θέματα, τα οποία ενδιαφέρουν ολόκληρη την κοινωνία, αποτελούν κοινωνικές επιλογές, τις οποίες αρμόδιο όργανο να εκφράσει σε ένα δημοκρατικά οργανωμένο κράτος είναι ο νομοθέτης και όχι π.χ. τα διάφορα επιστημονικά σωματεία ή οι επιστημονικές εταιρείες, των οποίων η συμβολή κατά η σχετική συζήτηση ήταν, πάντως, πολύ σημαντική. Θέματα, τα οποία άπτονται των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ατόμου ρυθμίζονται μόνον με νόμο: στα σύγχρονα κράτη δικαίου ο νόμος αποτελεί αναντικατάστατο εργαλείο κοινωνικού ελέγχου των νέων τεχνολογιών. Οι κώδικες δεοντολογίας ή οι Επιτροπές Δεοντολογίας, οι οποίες συγκροτούνται σε ορισμένα κράτη στα ιατρικά ή/και στα ερευνητικά κέντρα, στην καλύτερη των περιπτώσεων αποτελούν κυρίως ηθικούς φραγμούς έναντι ενδεχομένων παρεκκλίσεων, δεν μπορούν όμως να ρυθμίσουν δεσμευτικά ένα θέμα, ανεξαρτήτως του κύρους των προσώπων που μετέχουν στις δεύτερες.

A. Η αναγκαιότητα δικαιικής ρυθμίσεως

Οι θεμελιώδεις αρχές της δημοκρατίας σχετικά με τη συμμετοχή του λαού στην άσκηση του νομοθετικού έργου υπηρετούνται, μόνον εάν οι καινούριες τεχνολογικές εξελίξεις έχουν υιοθετηθεί μετά από έρευνα-εξέταση-αξιολόγηση των πλεονεκτημάτων και των μειονεκτημάτων τους από τους νόμιμους εκπροσώπους του λαού: η υποταγή στο επιστημονικό ή τεχνικό τετελεσμένο, σύμφωνα με τις επιθυμίες της επιστημονικής πρωτοπορίας, αντιστρέφεται τη δημοκρατική τάξη, διότι στη θέση της κοινωνίας, η οποία οφείλει να αποφασίσει, πώς και με ποιους όρους θα εφαρμοσθούν τα αποτελέσματα των επιστημονικών ερευνών, υποκαθίσταται η γνώμη του επιστήμονα ειδικού. Ο τελευταίος θεωρείται, λόγω της επιστημονικής του εγκυρότητας, ως ο πλέον κατάλληλος για να εκτιμήσει τις δυνατότητες μετατροπής του επαναστατικού πειράματος σε ευρείας καταναλώσεως πρακτική. Στο σημείο αυτό, όμως, παροράτε ότι οι σοβαρές επιστημονικές πρόοδοι συνεπιφέρουν — και ενδεχομένως επιβάλλουν — αλλαγές, οι οποίες δεν αναφέρονται μόνον στη διαφορετική αντιμετώπιση της ‘Υλης’, αλλά, μέσω αυτής, προκαλούν και νέες ερμηνείες των κοινωνικών, ηθικών, οικονομικών και νομικών αξιών. Έτσι, για παράδειγμα, αναφέρεται ότι οι τεχνολογικές πρόοδοι στον τομέα της φωτογραφίας, της τηλεφωνίας, του κινηματογράφου και της πληροφορικής, λόγω των δυνατοτήτων που παρείχαν παρακολουθήσεως και καταγραφής ιδιωτικών στιγμών, απετέλεσαν ένα σημαντικό παράγοντα που οδήγησε στη διαμόρφωση του δικαιώματος προστασίας της ιδιωτικής ζωής. Η ρύθμιση αυτών των νεοδημιουργούμενων

σχέσεων αποτελεί έργο του νομοθέτη, ο οποίος οφείλει να ‘μεταφράσει’ σε νομικά δεσμευτικούς κανόνες τις νέες κοινωνικές επιλογές.

Άλλωστε, η de facto διαμόρφωση των βιοτικών σχέσεων μέσω των τεχνολογιών και συνεπεία αυτών εμπερικλείει τον κίνδυνο της εξασθένησής της νομιμοποιητικής λειτουργίας της Πολιτικής: ενώ οι πολιτικές λύσεις είναι, κατ’ ιδέαν τουλάχιστον, αποτέλεσμα εκτιμήσεων και συνδιαλλαγής, η επικράτηση μιας τεχνολογικής μεθόδου βασίζεται σχεδόν αποκλειστικά, στους όρους της οικονομίας της αγοράς. Τα θέματα της υγείας αποτελούν, όμως κατ’ εξοχήν πολιτειακούς στόχους, για την επίτευξη των οποίων είναι απαραίτητη η δεσμευτική ρύθμιση μέσω της συναιρέσεως.

Η τήρηση της δημοκρατικής αρχής προϋποθέτει την από κοινού αντιμετώπιση των προβλημάτων που απασχολούν το κοινωνικό σύνολο και τη ρύθμισή τους από το κατ’ εξοχής όργανο με δημοκρατική νομιμοποίηση: το Κοινοβούλιο. όσο περισσότερο επηρεάζουν οι τεχνολογικές εξελίξεις η διαμόρφωση των κοινωνικών σχέσεων, τόσο μεγαλύτερη σημασία αποδίδεται στην κοινοβουλευτική παρέμβαση, διότι μέσω αυτής ενισχύονται οι δημοκρατικοί θεσμοί. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα στον χώρο των ‘κρίσιμων τεχνολογιών’, εκείνων δηλαδή που είναι δυνατόν, κατά την εφαρμογή τους, να προκαλέσουν διακινδύνευση θεμελιωδών δικαιωμάτων ή άλλων σημαντικών εννόμων αγαθών του κοινωνικού συνόλου. Η κοινοβουλευτική παρέμβαση μέσω της νομοθεσίας περί των τεχνολογικών εξελίξεων και των συνεπειών τους αποτελεί εκπλήρωση της δημοκρατικής επιταγής, κατά την οποία αποτελεί αρμοδιότητα μόνου του Κοινοβουλίου ‘να λαμβάνει αυτό όλες τις ουσιώδεις αποφάσεις σε βασικούς τομείς, και ιδιαιτέρως στον τομέα ασκήσεως των θεμελιωδών δικαιωμάτων.

Εξ άλλου μέσω της νομοθεσίας ελέγχεται, εάν η ρύθμιση των νέων σχέσεων είναι σύμφωνη με τις αρχές που εμπεριέχονται στο συνταγματικό χάρη: ειδικότερα, καθορίζονται τα όρια, εντός των οποίων επιτρέπεται η άσκηση θεμελιωδών δικαιωμάτων υπό το φως των νέων βιοϊατρικών εξελίξεων. Κατά τη διαδικασία αυτή επανεξετάζεται, κατ' ανάγκη, το περιεχόμενο των συνταγματικών αρχών, οι οποίες είχαν περιληφθεί στο συνταγματικό κείμενο σε προγενέστερο χρόνο, υπό καθεστώς διαφόρων επιστημονικών και κοινωνικών δεδομένων. Η επίκλησή τους στις σύγχρονες σχέσεις είναι δυνατή μόνον μετά από θεωρητική επεξεργασία, με την οποία αφενός επεκτείνεται το πεδίο ισχύος τους και στις πρόσφατα διαμορφωμένες βιοτικές συνθήκες, αφετέρου εμπλουτίζεται το περιεχόμενό τους.

Το συνταγματικό κείμενο αποτελεί, στα σύγχρονα κοσμικά κράτη, όχι μόνον σύστημα κανόνων, με τους οποίους καθορίζεται η μορφή του πολιτεύματος και ο τρόπος άσκησης της εξουσίας, αλλά και κώδικα αξιών, οι οποίες εκφράζουν η συνισταμένη των ηθικών αντιλήψεων και των αξιολογικών κρίσεων δεδομένης κοινωνίας. Το Σύνταγμα δεν αποτελεί μόνον τη βάση της πολιτειακής νομιμότητας αλλά συγχρόνως και της κοινωνικής νομιμότητας. Έννοιες όπως ο άνθρωπος, η αξιοπρέπεια, η οικογένεια κλπ. δεν λαμβάνονται υπόψη βάσει της κοσμοθεωρίας ή των προσωπικών περί ηθικής αντιλήψεων κάθε ατόμου, αλλά βάσει της συνταγματικά επιβαλλόμενης ερμηνείας των εμπερικλειομένων στα σχετικά άρθρα εννοιών. Υπό την έννοια αυτή το Σύνταγμα αποτελεί τον κατ' εξοχήν διάυλο ενσωματώσεως των διαφόρων ηθικών και κοινωνικών αντιλήψεων δεδομένης κοινωνίας, ο δε νομοθέτης οφείλει, κατά η ρύθμιση των θεμάτων αυτών, να λάβει υπόψη του όλους τους παράγοντες, που συγκλίνουν στη

δημιουργία συναινέσεως. Η τελευταία πρέπει να βασίζεται στο τεχνικά προφανές και δυνατό και στο κοινωνικά ανεκτό.

Η πρακτική σε πολλές χώρες φαίνεται να ενισχύει την άποψη σχετικά με τη συνταγματικά επιβαλλόμενη ανάγκη νομοθετικής ρυθμίσεως, πατά την ύπαρξη αντίθετων επιχειρημάτων, τα οποία κυρίως αναφέρονται στη δυνητική επικινδυνότητα νομοθετικής αποκρυσταλλώσεως σε χώρους επιστημονικούς, οι οποίοι ευρίσκονται σε συνεχή εξελικτική πορεία. Κατά την έναρξη της σχετικής συζητήσεως είχε διατυπωθεί και η άποψη ότι σε μια φιλελεύθερη δημοκρατία 'ο καλύτερος νομοθέτης είναι εκείνος που νομοθετεί λιγότερο'! Ο νομικός πληθωρισμός και η δυσκολία επεμβάσεως σε χώρους με αδιαμόρφωτες ακόμη τις συναφείς ηθικές και κοινωνικές αντιλήψεις ευνοούσαν την αποχή από νομοθετικές επεμβάσεις και μετέθεταν το πρόβλημα σε ευθετώτερο χρόνο, μετά από ωρίμαση των σχετικών ζητημάτων. Η πληθώρα των ερωτημάτων, όμως, τα οποία ανέκυψαν σε διάφορες έννομες τάξεις σε σχέση με τα θέματα της γενετικής και της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής προκάλεσαν την επέμβαση του νομοθέτη. Τα αμερικανικό Supreme Court, σε υπόθεση σχετικά με θέματα γενετικής τεχνολογίας, νομολόγησε ότι τα υπό κρίση θέματα ανήκουν στην αρμοδιότητα των νομοθετικών σωμάτων, τα οποία και μπορούσαν να υιοθετήσουν συγκεκριμένη πολιτική, βασισμένα στις κατάλληλες έρευνες, εξετάσεις και μελέτες. Επιπλέον στο δημοκρατικό σύστημα οι εκλεγμένοι αντιπρόσωποι του λαού είναι εκείνοι που οφείλουν να αποφασίσουν για θέματα σχετικά με την στάθμιση ανταγωνιζόμενων αξιών και συμφερόντων.

Άλλωστε αποτελεί καθήκον της δικαιοκούς τάξεως να καθορίσει τα όρια εφαρμογής των νέων μεθόδων στους τομείς της βιολογίας και της ιατρικής και

ταυτοχρόνως να ορίσει, τι κατά το Σύνταγμα επιτρέπεται και τι όχι. Όπως έχει ήδη γίνει δεκτό, στα πλαίσια της εξετάσεως του επιτρεπτού των αμβλώσεων, το κράτος δεν μπορεί να απαλλαγεί αυτού του καθήκοντος και να αναγνωρίσει ένα χώρο ελεύθερο δικαίου, ούτως, ώστε το ίδιο να παραλείπει την αξιολόγηση και να την μεταθέτει στην υπευθυνότητα του ατόμου.

B. Η σημασία ης εξέτασεως των συνταγματικών αρχών σε σχέση με τις νέες βιοϊατρικές μεθόδους.

Παρά την τεράστια σημασία που έχουν οι συνέπειες των βιοϊατρικών, τεχνολογικών εξελίξεων για την αποσαφήνιση ή τον εκ νέου καθορισμό εννοιών όπως ο άνθρωπος, η ζωή, η οικογένειες ή η υγεία, δεν έχει μελετηθεί ακόμη επαρκώς η επίδρασή τους στο χώρο των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ο τρόπος καθορισμού των ορίων, εντός των οποίων οφείλουν να εφαρμόζονται σε μια δημοκρατική κοινωνία. Πρέπει να επισημανθεί, βεβαίως, κατ' εξοχήν στην ιδιωτική σφαίρα, όπου δεν επιτρέπονται κρατικές παρεμβάσεις. Το ζητούμενο, όμως, σ' αυτήν ιδίως τη θεματική, δεν είναι μόνο ο αποκλεισμός κρατικών επεμβάσεως σε συνταγματικά κατοχυρωμένα δικαιώματα, αλλά ο αποκλεισμός τις δυνατότητες προσβολής τους εκ μέρους τρίτων, μη φορέων κρατικής εξουσίας: επιπλέον, τα δικαιώματα αυτά εμπεριέχουν μια αντικειμενική τάξη αξιών, από την ύπαρξη της οποίας προκύπτουν οι εξής συνέπειες: αφενός, συνάγεται υποχρέωση προστασίας αυτών των αξιών από πλευράς κρατικών οργάνων, ανεξάρτητα από την ύπαρξη ατομικής αξιώσεως. Αυτή η υποχρέωση

προστασίας αναφέρεται στην απόκρουση κινδύνων, οι οποίοι ενδέχεται να προέρχονται από άλλους πολίτες ή ομάδες. Αφετέρου τα θεμελιώδη δικαιώματα ως αντικειμενικές αξιολογικές αποφάσεις λαμβάνονται υπόψη κατά την ερμηνεία και εφαρμογή του δικαίου, σε όλους τους δικαιοκούς κλάδους, κυρίως δε στο Αστικό Δίκαιο, μέσω ιδίως των αορίστων νομικών εννοιών και των γενικών ρητρών.

Ενώ, όμως, τα θεμελιώδη δικαιώματα, ως ατομικά (αμυντικά) δικαιώματα, έχουν σχετικά σαφή οριοθέτηση έναντι των κρατικών οργάνων, τα όργανα αυτά και κυρίως ο νομοθέτης διαθέτουν ευρεία δυνατότητα επιλογής πολιτικής κατά την εκπλήρωση των υποχρεώσεών τους που απορρέουν από τις αντικειμενικές αξιολογικές αποφάσεις. Αυτό ισχύει κυρίως για τη δυνατότητα επιλογής των μέσων, με τα οποία το κράτος ανταποκρίνεται στην υποχρέωση προστασίας αυτών των αξιών. Σε λίγες μόνον περιπτώσεις ο νομοθέτης είναι δυνατόν να περιορίζεται σε συγκεκριμένη - και κατά περιεχόμενο - υποχρέωση ρυθμίσεως, όπως για παράδειγμα, όταν υπάρχει εμφανής ανάγκη προστασίας εννόμου συμφέροντος. Έτσι, πλην της προαναφερθείσης εξετάσεως των ορίων, εντός των οποίων οφείλουν να εφαρμόζονται οι νέες μέθοδοι, η παρούσα μελέτη εξετάζει και τις, από πλευράς συνταγματικού δικαίου, επιτρεπόμενες ή επιβαλλόμενες ρυθμίσεις.

Πρέπει, πάντως να επισημανθεί, ότι η ανάγκη προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων έναντι ενδεχομένης διακινδυνεύσεώς τους, λόγω των μη ελεγχόμενων βιοϊατρικών εξελίξεων, ανεξάρτητα από την ισχύ της θεωρίας της τριτενέργειας και την ύπαρξη των δογματικών προβλημάτων που υφίστανται σε κάθε χώρα, έχει επισημανθεί και σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Η έκθεση της

γαλλικής αντιπροσωπείας στην Ευρωπαϊκή Υπουργική Συνδιάσκεψη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα έφερε τον χαρακτηριστικό τίτλο: 'Η πρόκληση που αντιμετωπίζουν τα ανθρώπινα δικαιώματα από τις εξελίξεις της επιστήμης και της τεχνολογίας - Προστασία των ατόμων και της φυσικής και πνευματικής τους ακεραιότητας σε σχέση με την πρόοδο στους τομείς της βιολογίας, της Ιατρικής και της βιοχημείας. Η Έκθεση αναφερόταν στην προβληματική της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής, του προγεννητικού ελέγχου και της γενετικής διαγνώσεως και στους κινδύνους, στους οποίους εκτίθενται όχι μόνο τα θεμελιώδη δικαιώματα, ως συνέπεια της ανεξέλεγκτης εφαρμογής των επιστημονικών προόδων, αλλά και η κοινωνία ως σύνολο. Το ψήφισμα των Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης, που εκδόθηκε μετά το πέρας της διασκέψεως, περιλαμβάνει τα βασικά σημεία της γαλλικής αναφοράς και συνιστά εκτίμηση των νέων εξελίξεων υπό το πρίσμα της Προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών σε εθνικό και διεθνές επίπεδο.

Η κατάληξη της συνεχούς και συστηματικής ενασχολήσεως του Συμβουλίου της Ευρώπης με τα θέματα της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων έναντι των βιοϊατρικών εφαρμογών αποτυπώνεται στο Σχέδιο Συμβάσεως 'Για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της αξιοπρέπειας του ανθρώπου σε σχέση με τις εφαρμογές της βιολογίας και της ιατρικής: Σύμβαση περί Βιοηθικής', το οποίο ψηφίσθηκε στις 30.6.1994. Το κείμενο αυτό υιοθετήθηκε από την Επιτροπή των Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης. Μετά την κύρωση της Συμβάσεως από τα Εθνικά Κοινοβούλια, η Σύμβαση αποτελεί εσωτερικό δίκαιο. Στην περίπτωση της Ελλάδας έχει υπερνομοθετική ισχύ, όπως και η ΕΣΔΑ. Με η Σύμβαση αυτή συμπληρώνονται οι

αρχές προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων, οι οποίες περιέχονται στην ΕΣΔΑ ειδικά ως προς τις βιοϊατρικές εξελίξεις. Η φιλοσοφία και στις δύο Συμβάσεις είναι η ίδια: η προστασία της αξιοπρέπειας, της ελευθερίας και της αυτονομίας του ανθρώπου. Στη δεύτερη σύμβαση, όμως, κατοχυρώνονται οι αρχές του σεβασμού του ανθρώπου (ως ατόμου και ως μέλους της ανθρώπινης φυλής), και της προστασίας της ανθρώπινης αξιοπρέπειας έναντι ενδεχόμενης καταχρήσεως κατά την εφαρμογή βιοϊατρικών μεθόδων και τονίζεται η ανάγκη προστασίας έναντι αυτών ακριβώς των κινδύνων. Ο στόχος της Συμβάσεως είναι γενικότερα, η καταγραφή των γενικών αρχών, οι οποίες θα πρέπει να τηρούνται ως προς τις βιοϊατρικές εξελίξεις και η δημιουργία ενός γενικότερου ευρωπαϊκού κλίματος συναινέσεως ως προς την ανάγκη προστασίας του ανθρώπου στην εποχή της γενετικής.

Στο κείμενο της Συμβάσεως αυτής 'ιχνογραφείται' η νέα διάσταση που προσδίδεται στα θεμελιώδη δικαιώματα σήμερα. Η μέχρι τώρα θεωρία και πρακτική των θεμελιωδών δικαιωμάτων αποσιωπούσε στην προστασία του ανθρώπου έναντι προσβολών, κυρίως, της κρατικής εξουσίας. Η ανάπτυξη των διαφόρων τεχνολογιών και των συναφών κινδύνων, οσονδήποτε επικίνδυνες κι αν ήταν (όπως π.χ. η ειρηνική χρήση της πυρηνικής ενέργειας), εθεωρείτο ότι μπορούσαν να αντιμετωπισθούν υπό αυτό το πρίσμα.

Οι νέες δυνατότητες της εξωσωματικής γονιμοποίησης, όμως, σε συνδυασμό με τις γονιδιακές θεραπείες δημιούργησαν φόβους ως προς τις δυνατότητες επεμβάσεως, όχι πλέον στο περιβάλλον του ανθρώπου, αλλά στον ίδιο τον άνθρωπο. Αυτή η προοπτική δημιούργησε και την άμεση ανάγκη αντιδράσεως, ανεξαρτήτως των δογματικών θεωριών σχετικά με τα όρια δράσεως

της κρατικής εξουσίας και τις δυνατότητες παροχής κρατικής προστασίας σε περίπτωση διακινδυνεύσεως θεμελιωδών δικαιωμάτων εκ μέρους ιδιωτών.

Αυτή η ανάγκη προστασίας του ανθρώπου γενικότερα, ανεξάρτητα από την προέλευση της διακινδύνευσης, έχει υπαγορεύσει την αντίστοιχη υποχρέωση του κράτους και της διεθνούς κοινότητας να λάβουν τα απαραίτητα μέτρα, ώστε να εξασφαλισθεί η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων σε σχέση με τις βιοϊατρικές εφαρμογές. Η λειτουργία των θεμελιωδών δικαιωμάτων δεν περιορίζεται, λοιπόν, από την 'παραδοσιακή' τους έννοια, αλλά ερμηνεύεται βάσει: του νέου τους περιεχομένου: της προστασίας του ανθρώπου έναντι των νέων κινδύνων, οι οποίοι δεν οφείλονται πλέον στις αντιδημοκρατικές παρεκκλίσεις του κρατικού μηχανισμού αλλά στις εγγενείς και δύσκολα προβλεπόμενες και ελεγχόμενες δυνατότητες της επιστήμης.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ: Είδη δικαιικών ρυθμίσεων

* Άρθρο 24 novies: η πρότυπη ελβετική συνταγματική διάταξη.

1. Ο άνθρωπος και το περιβάλλον του προστατεύονται έναντι καταχρήσεων της τεχνολογίας της αναπαραγωγής και της γενετικής τεχνολογίας.

2. Η Ομοσπονδία νομοθετεί σχετικά με την μεταχείριση των ανθρωπίνων γεννητικών και κληρονομικών στοιχείων. Κατά τη νομοθεσία λαμβάνεται μέριμνα για την προστασία της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, της προσωπικότητας και της οικογένειας και ακολουθούνται κυρίως οι εξής θεμελιώδεις αρχές:

α. Απαγορεύονται επεμβάσεις στα κληρονομούμενα στοιχεία των ανθρωπίνων γεννητικών κυττάρων και των εμβρύων.

β. Απαγορεύεται να εισαχθούν μη ανθρώπινα γεννητικά ή κληρονομικά στοιχεία σε ανθρώπινα γεννητικά στοιχεία ή να αναμιχθούν με αυτά.

γ. Οι διαδικασίες της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής επιτρέπεται να εφαρμόζονται μόνον, όταν δεν είναι δυνατόν να καταπολεμάτε κατ' άλλον τρόπο η στειρότητα ή ο κίνδυνος μεταδόσεως βαριάς ασθένειας, όχι όμως για αποκτήσει το παιδί συγκεκριμένες ιδιότητες ή για ερευνητικούς σκοπούς. Η γονιμοποίηση ανθρωπίνων ωαρίων εκτός του γυναικείου σώματος επιτρέπεται βάσει των όρων που θα ρυθμισθούν με νόμο. Εκτός του γυναικείου σώματος επιτρέπεται να εξελιχθούν τόσα μόνο ανθρώπινα ωάρια σε έμβρυα, όσα μπορούν αμέσως να εμφυτευθούν.

δ. Η δωρεά εμβρύου και ύλες οι μορφές υποκατάστατης μητρότητας είναι ανεπίτρεπτες.

ε. Δεν επιτρέπεται με ανθρώπινο γεννητικό υλικό και με προϊόντα προερχόμενα από έμβρυα.

στ. Οι κληρονομικές καταβολές ενός ανθρώπου επιτρέπεται να εξετασθούν, καταγραφούν και δημοσιευθούν μόνον με την συγκατάθεση του η βάσει νομοθετικής ρυθμίσεως.

ζ. Κατοχυρώνεται η πρόσβαση του ατόμου στα στοιχεία σχετικά με την καταγωγή του.

3. Η Ομοσπονδία νομοθετεί σχετικά με την χρησιμοποίηση των γεννητικών και των κληρονομούμενων στοιχείων των ζώων, των φυτών και την άλλων οργανισμών. Κατά τη νομοθετική διαδικασία λαμβάνει υπόψη την αξιοπρέπεια της δημιουργίας, όπως επίσης την ασφάλεια του ανθρώπου, των ζώων και του περιβάλλοντος.

Η ελβετική ρύθμιση παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, επειδή είναι η πρώτη, σε συνταγματικό επίπεδο, και η μόνη, επίσης, που αποφασίστηκε με δημοψήφισμα με τόσο υψηλό ποσοστό. Και τα δύο στοιχεία αποτελούν ένδειξη της σημασίας που αποδίδεται στο υπό εξέταση θέμα σε χώρα με υψηλότατο επίπεδο παροχής ιατρικών υπηρεσιών και διενέργειας ιατρικών-φαρμακευτικών ερευνών. Αποτελούν, επιπλέον, ένδειξη του βαθμού συνειδητοποίησης των θεμάτων αυτών από τον ελβετικό λαό. Τέλος, ανεξάρτητα από την κριτική που θα μπορούσε ν' ασκηθεί κατά των προβλεπομένων ρυθμίσεων, αποτελούν απόδειξη

της αποτελεσματικής δυνατότητας της λαϊκής παρέμβασης σε χώρους που συνήθως θεωρείται ότι ανήκουν στους ‘ειδικούς’.

Η απαγόρευση της κλωνοποίησης ανθρώπων από το Πρόσθετο Πρωτόκολλο της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και τη Βιοϊατρική.

1. Οι ρυθμίσεις του Πρωτοκόλλου.

Την 12-1-1998 υπογράφηκε στο Παρίσι το Πρόσθετο Πρωτόκολλο στη Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και τη Βιοϊατρική, με το οποίο απαγορεύεται η κλωνοποίηση ανθρώπινων όντων. Το Πρωτόκολλο αυτό συνήφθη δυνάμει της διάταξης του άρθρου 34 της Σύμβασης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και τη Βιοϊατρική, που παρέχει τη δυνατότητα για τη «σύναψη Πρωτοκόλλων κατά το άρθρο 2, με σκοπό την ανάπτυξη, σε συγκεκριμένους τομείς, των αρχών που περιέχονται στην παρούσα Σύμβαση».

Οι ουσιαστικές ρυθμίσεις του εν λόγω Πρωτοκόλλου περιορίζονται σε ένα και μόνον άρθρο, και πιο συγκεκριμένα στο άρθρο 1 αυτού «1. Κάθε παρέμβαση που έχει ως σκοπό την δημιουργία ενός ανθρώπινου όντος που είναι γενετικώς όμοιο με ένα άλλο ανθρώπινο ον, ζωντανό ή νεκρό, απαγορεύεται. 2. Για τις ανάγκες του παρόντος άρθρου, ο όρος ανθρώπινο ον γενετικώς όμοιο» με ένα άλλο ανθρώπινο ον, σημαίνει ένα ανθρώπινο ον που μοιράζεται με ένα άλλο το ίδιο σύνολο γονιδίων του πυρήνα ». Κατ’ αυτόν τον τρόπο, το εν λόγω Πρωτόκολλο απαγορεύει μόνον την κλωνοποίηση ανθρώπινων όντων και όχι την

κλωνοποίηση μη ανθρώπινων Οργανισμών (ζώων). Η διάταξη του άρθρου 1 του Πρωτοκόλλου δεν αποσαφηνίζει όμως, εάν η επιβληθείσα με αυτήν απαγόρευση περιλαμβάνει μόνον την αναπαραγωγική κλωνοποίηση (την κλωνοποίηση, δηλαδή, που αποσκοπεί στη γέννηση ενός νέου ανθρώπου) ή και τη θεραπευτική κλωνοποίηση (π.χ. κλωνοποίηση μεμονωμένων κυττάρων, ιστών ή οργάνων) ή ακόμη και την κλωνοποίηση ανθρώπινων εμβρύων για ερευνητικούς ή θεραπευτικούς σκοπούς (π.χ. για τη δημιουργία απ' αυτά ιστών ή κατάλληλων προς μεταμόσχευση).

Κατά τα λοιπά, το εν λόγω Πρωτόκολλο περιέχει μία σειρά από διατάξεις (ως επί το πλείστον) διαδικαστικού χαρακτήρα. Έτσι, το άρθρο 3 ορίζει ότι η απαγόρευση της κλωνοποίησης ανθρώπων ισχύει ως πρόσθετο άρθρο της Σύμβασης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και η Βιοϊατρική, το άρθρο 4 ρυθμίζει τα θέματα που σχετίζονται με την υπογραφή και την επικύρωση, αποδοχή ή έγκριση του Πρωτοκόλλου, το άρθρο 5 καθορίζει την έναρξη ισχύος του Πρωτοκόλλου, ενώ το άρθρο 6 παρέχει -υπό προϋποθέσεις- τη δυνατότητα προσχώρησης στο Πρωτόκολλο και άλλων κρατών. Τέλος, το άρθρο 7 επιτρέπει την «αποκήρυξη» του Πρωτοκόλλου από τα συμβληθέντα μέρη και το άρθρο 8 επιβάλλει στο Γενικό Γραμματέα του Συμβουλίου της Ευρώπης να ενημερώνει τα συμβληθέντα μέρη σχετικά με κάθε πράξη που αφορά το εν λόγω Πρωτόκολλο.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει, ωστόσο, το προοίμιο του Πρωτοκόλλου, με το οποίο τα κράτη-μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης, η Ευρωπαϊκή Κοινότητα και τα λοιπά συμβαλλόμενα μέρη αιτιολογούν την απαγόρευση της κλωνοποίησης ανθρώπων ως ακολούθως: «Παρατηρώντας τις επιστημονικές εξελίξεις στον τομέα της κλωνοποίησης θηλαστικών, και πιο

συγκεκριμένα με τη μέθοδο της διαίρεσης εμβρύου και της μεταφοράς πυρήνα. Λαμβάνοντας υπ' όψη ότι ορισμένες τεχνικές κλωνοποίησης μπορούν να προσφέρουν στην επιστημονική γνώση και την ιατρική της εφαρμογή. Θεωρώντας ότι η κλωνοποίηση ανθρώπινων όντων μπορεί να γίνει τεχνικώς εφικτή. Παρατηρώντας ότι η διαίρεση εμβρύου μπορεί να συμβεί με φυσικό τρόπο και μερικές μορφές να έχει ως αποτέλεσμα την γέννηση γενετικώς όμοιων διδύμων. Εκτιμώντας ωστόσο ότι η χρησιμοποίηση ανθρώπινων όντων δια της εκούσιας δημιουργίας γενετικώς όμοιων ανθρώπινων όντων δεν συμβαδίζει με την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και ως εκ τούτου συνιστά κατάχρηση της βιολογίας και της επιστήμης. Εκτιμώντας επίσης τις σοβαρές δυσκολίες ιατρικής, ψυχολογικής και κοινωνικής φύσεως που μπορεί να προκαλέσει μία τέτοια εκούσια βιοϊατρική πρακτική στα εμπλεκόμενα άτομα. Εκτιμώντας το σκοπό της Συμβάσεως για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και τη Βιοϊατρική, ιδιαιτέρως την αρχή που αναφέρεται στο Άρθρο 1 που έχει ως σκοπό να προστατεύσει την αξιοπρέπεια και την ταυτότητα όλων των ανθρωπίνων όντων.

*** Άρθρο 5 παρ.5 του ελληνικού Συντάγματος (αναθεώρηση 2001)**

«Καθένας έχει δικαίωμα στην προστασία της υγείας και της γενετικής του ταυτότητας. Νόμος ορίζει τα σχετικά με την προστασία κάθε προσώπου έναντι των βιοϊατρικών παρεμβάσεων».

Με την αναθεώρηση της 6.4.2001, προστέθηκε στο άρθρο 5 νέα παράγραφος, με την οποία εισάγεται και ρητά το δικαίωμα στην προστασία της

υγείας αλλά και της γενετικής ταυτότητας του κάθε προσώπου Η διάταξη αυτή του πρώτου εδαφίου της παραγράφου 5, συνιστά εξειδίκευση των διατάξεων των άρθρων 2 παρ. 1 που προστατεύουν την αξία του ανθρώπου και το δικαίωμα στην ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας. Ειδικά το δικαίωμα στην προστασία της υγείας, είναι η αμυντική όψη του κοινωνικού δικαιώματος του άρθρου 21 παρ. 3, σύμφωνα με το οποίο το κράτος μεριμνά για την υγεία των πολιτών παρέχοντας τις αναγκαίες υπηρεσίες. Το δεύτερο εδάφιο της παραγράφου 4, επιβάλλει στο νόμο να ρυθμίσει τα σχετικά με την προστασία κάθε προσώπου έναντι των βιοϊατρικών παρεμβάσεων. Τα σχετικά ζητήματα αντιμετωπίζονται ήδη σε μεγάλο βαθμό με τις ρυθμίσεις της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και ης Αξιοπρέπειας του Ανθρώπου σε σχέση με τις Εφαρμογές της Βιολογίας και της Ιατρικής που κυρώθηκε από την Ελλάδα με τον νόμο 2619/1998 και έχει σχετικά αυξημένη τυπική ισχύ σύμφωνα με το άρθρο 28 παρ. 1 του Συντάγματος.

B. Η απαγόρευση της αναπαραγωγικής κλωνοποίησης ανθρώπων από το Σύνταγμα.

Από το σύνολο των ανωτέρω εκτεθέντων προκύπτει το συμπέρασμα ότι το Πρωτόκολλο για την απαγόρευση της κλωνοποίησης ανθρώπινων όντων δεν μπορεί να εφαρμοσθεί στην ελληνική έννομη τάξη ούτε βάσει της διάταξης του άρθρου 28 παρ. 1 Σ (αφού δεν έχει κυρωθεί με τυπικό νόμο και σε κάθε περίπτωση δεν υφίσταται νομοθετική εξουσιοδότηση για την έκδοση κυρωτικής

πράξης της κανονιστικής δράσας διοίκησης) ούτε -επί του παρόντος τουλάχιστον- ως κανόνας του ευρωπαϊκού κοινοτικού δικαίου (αφού η Ευρωπαϊκή Κοινότητα δεν έχει προβεί έως σήμερα στην υπογραφή και επικύρωση του Πρωτοκόλλου). Η νομική προβληματική της κλωνοποίησης ανθρώπων δεν εξαντλείται, όμως, στο σημείο αυτό. Επιτακτική καθίσταται, αντιθέτως, και η διερεύνηση των συνταγματικών πτυχών του ζητήματος της κλωνοποίησης.

Εάν στο μέλλον το εν λόγω Πρωτόκολλο κυρωθεί με τυπικό νόμο, η διερεύνηση της συνταγματικής προβληματικής της κλωνοποίησης ανθρώπων όντων εμφανίζεται αναγκαία, δεδομένου ότι το άρθρο 28 παρ. 1 Σ – σύμφωνα την πάγια θέση της νομολογίας και της θεωρίας – προσδίδει στις κυρωθείσες διεθνείς συμβάσεις υπέρτερη τυπική έναντι του κοινού νόμου, όχι, όμως, και έναντι του Συντάγματος. Θα πρέπει, συνεπώς, στην περίπτωση αυτή να εξετασθεί εάν υπάρχει κάποια συνταγματική διάταξη, η οποία αντιτίθεται στη ρύθμιση του Πρωτοκόλλου περί απαγόρευσης της κλωνοποίησης ανθρώπων όντων.

Αλλά και εάν η Ευρωπαϊκή Κοινότητα προβεί τελικώς στην υπογραφή και επικύρωση του Πρωτοκόλλου, η εξέταση των συνταγματικών πτυχών της κλωνοποίησης ανθρώπων παρίσταται ομοίως επιβεβλημένη. Και τούτο, διότι - κατά την ορθότερη άποψη- το Σύνταγμα υπερισχύει του ευρωπαϊκού κοινοτικού δικαίου, πρωτογενούς και δευτερογενούς. Στο συμπέρασμα αυτό δεν οδηγεί μόνον η πρόσφατη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας και τα επιχειρήματα που αυτή επικαλείται ως προς την ιεράρχηση των δύο πηγών δικαίου (λ.χ. έλλειψη ρητής κατοχύρωσης στο ισχύον Σύνταγμα της υπεροχής του ευρωπαϊκού κοινοτικού δικαίου, μολονότι ο συντακτικός νομοθέτης τελούσε εν

γνώσει της προοπτικής εισόδου της Ελλάδος στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα - κίνδυνος καταστρατήγησης των συνταγματικών διατάξεων περί αναθεώρησης του Συντάγματος και αλλοίωσης του «αυστηρού» του χαρακτήρα εάν υιοθετηθεί η άποψη περί προβαδίσματος του κοινοτικού δικαίου). Η υπεροχή του ελληνικού Συντάγματος προ κύπτει και από την ακόλουθη σκέψη: Το προβάδισμα του κοινοτικού έναντι του συνταγματικού δικαίου θα προϋπέθετε ότι το ίδιο το Σύνταγμα, με διάταξή του, αναγνωρίζει την υπεροχή του ευρωπαϊκού κοινοτικού δικαίου. Δεν είναι, όμως, εννοιολογικά δυνατόν -θα αποτελούσε για την ακρίβεια *contradiction in adjecto*- ένας κανόνας δικαίου να προσδίδει υπέρτερη τυπική ισχύ (από αυτήν που ο ίδιος έχει) σε άλλον κανόνα δικαίου. Με άλλες λέξεις και εφαρμόζοντας αναλογικά τον βασικό κανόνα του εμπράγματος δικαίου στην προκειμένη περίπτωση, «ουδείς πλέον δίκαιον εις έτερον μεταφέρειν δύναται παρ' Ο αυτό έχει». Έτσι και από την άποψη του ελληνικού Συντάγματος, το συνταγματικό δίκαιο δεν μπορεί παρά να υπερτερεί του ευρωπαϊκού κοινοτικού δικαίου. Το αντεπιχείρημα στην εδώ υποστηριζόμενη άποψη είναι εύκολο να προβλεφθεί και προέρχεται, μάλιστα, από τον κύκλο θεμάτων που σχετίζονται με την κύρωση διεθνών συνθηκών: Εάν η άποψη αυτή είναι ορθή, τότε πώς είναι δυνατόν ένας κι νόμος να προσδίδει στη διεθνή σύμβαση υπέρτερη τυπική ισχύ από αυτήν που ο ίδιος έχει; Το (αντ)επιχείρημα, όμως αυτό δεν ευσταθεί και δεν μπορεί να κλονίσει το βασικό λόγο της υπεροχής του ελληνικού συνταγματικού έναντι του Ευρωπαϊκού κοινοτικού δικαίου, αφού η υπέρτερη τυπική ισχύ των διεθνών συμβάσεων σε σχέση με τους κοινούς νόμους δεν προκύπτει από τον κυρωτικό νόμο αλλά απευθείας από το ίδιο το

Σύνταγμα, και πιο συγκεκριμένα από τη διάταξη του άρθρου 28 παρ. 1 Σ που προβλέπει ρητώς την υπεροχή αυτή.

Η εξέταση της συνταγματικής προβληματικής της αναπαραγωγικής κλωνοποίησης ανθρώπων δεν επιβάλλεται, όμως, μόνο για την περίπτωση που ο Έλληνας να προβεί στην κύρωση του Πρωτοκόλλου με τυπικό νόμο ή η Ευρωπαϊκή Κοινότητα υπογράψει και επικυρώσει τελικώς το ίδιο Πρωτόκολλο, αλλά και υπό το σημερινό δεδομένο της μη εφαρμογής του Πρωτοκόλλου ούτε βάσει του άρθρου 28 παρ. 1 Σ ούτε ως κανόνα του ευρωπαϊκού κοινοτικού δικαίου. Μπορεί, δηλαδή, το ίδιο το Σύνταγμα ν' απαγορεύει τον περιορισμό της αναπαραγωγικής κλωνοποίησης ανθρώπων ως ειδικότερης έκφανσης ενός ατομικού δικαιώματος ή μπορεί, αντιθέτως, να υφίσταται κάποια συνταγματική διάταξη, η οποία επιβάλλει την απαγόρευση της δραστηριότητας αυτής. Έτσι, θα πρέπει καταρχήν να εξετασθεί μήπως η κλωνοποίηση ανθρώπινων όντων υπάγεται στο προστατευόμενο πεδίο ενός ατομικού δικαιώματος. Εάν δοθεί καταφατική απάντηση στο ως άνω ερώτημα, τούτο δεν σημαίνει άνευ ετέρου ότι η αναπαραγωγική κλωνοποίηση ανθρώπινων όντων δεν μπορεί να περιορισθεί, αφού η απαγόρευση της κλωνοποίησης ενδέχεται να δικαιολογείται από λόγους προστασίας άλλων, συνταγματικό κατοχυρωμένων έννομων αγαθών. Στη διερεύνηση των ζητημάτων αυτών θα επικεντρωθεί η συνέχεια της μελέτης.

5. ΕΠΙΛΟΓΟΣ / ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Οι ορατές δυνατότητες επεμβάσεως στην ανθρώπινη ζωή μέσω της γενετικής τεχνολογίας επιβάλλουν την κατά το δυνατόν ευρεία ερμηνεία της πρωταρχικής πολιτειακής υποχρεώσεως προστασίας της αξιοπρέπειας του ανθρώπου. Πρωταρχική απειλή κατά της ανθρώπινης αξιοπρέπειας δεν αποτελεί πλέον σε μια δημοκρατική κοινωνία, όπου τα θεμελιώδη δικαιώματα απολαμβάνουν αποτελεσματικής προστασίας και πολιτειακές παρεκβάσεις είναι μάλλον αδιανόητες, η επιβολή βασανιστηρίων ή μειωτικής μεταχειρίσεως, όπως συνέβη στο παρελθόν και προκάλεσε η ‘θετικοποίηση’ της ηθικής αρχής του σεβασμού της αξιοπρέπειας του ανθρώπου. Τώρα ο κίνδυνος εμφολεύει στις δυνάμεις που ανακάλυψε και έθεσε σε λειτουργία ο ίδιος ο άνθρωπος και αναφέρεται, μεταξύ άλλων, στην πιθανότητα να συμμετέχει ή να έχει τη δυνατότητα εγκρίσεως της διαδικασίας αυτής. Ο ετεροκαθορισμός στην περίπτωση αυτή και η προσβολή της αξιοπρεπείας δεν είναι ζήτημα ‘τοπικό’, όπως στο παρελθόν, δεν περιορίζεται δηλαδή τοπικά, χρονικά ή κατ’ αντικείμενο. Ο ετεροκαθορισμός είναι καθολικός και γι’ αυτό δόλιος. Επιχειρεί να διαγράψει και προσδιορίσει θεμελιώδη χαρακτηριστικά του σώματος και της ψυχής του μέλλοντος να γεννηθεί άνθρωπου και επηρεάσει η δράση και αντίδρασή του, τις σωματικές λειτουργίες και τον ψυχισμό του σε όλο το διάστημα ης ζωής του. Εάν ή δημιουργία ενός ανθρώπου θεωρείται ότι πρέπει να ανήκει στους μη υποκειμένους σε ανθρώπινες επεμβάσεις τομείς, τότε η προστατευτική ομπρέλα του Συντάγματος θα πρέπει να και στις επεμβάσεις επί του ανθρώπου προ της γεννήσεως.

Οι έννομες τάξεις προσπαθούν να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις που προβάλλουν οι ανάγκες προστασίας πολλών συνταγματικά προστατευόμενων αξιών στον ευαίσθητο χώρο της υγείας. Η επώδυνη και επίπονη διαδικασία επιτεύξεως κοινωνικής συναινέσεως είναι το τίμημα που πρέπει να καταβάλουν οι κοινωνίες, εάν θέλουν να εφαρμόζουν η δημοκρατική αρχή — ως προς τα στοιχεία της διαφάνειας και της ευθύνης — όχι μόνο στο πεδίο της πολιτικής οργανώσεως αλλά στο σύνολο των κοινωνικών σχέσεων. Και το δίκαιο οφείλει να ανταποκριθεί στην αποστολή του, η οποία συνίσταται στη ‘δια της εξαναγκαζούσης εξουσίας του κράτους εξασφάλισιν των ζωτικών αναγκών της κοινωνίας’.

Ίσως σε κανένα άλλο πεδίο δεν είναι τόσο αισθητή η ανάγκη εξασφαλίσεως αυτών των ζωτικών αναγκών, όσο στο πεδίο των συναπτομένων με την εσώτατη πτυχή της προσωπικότητας του ατόμου θεμάτων που αναφέρονται σε προβλήματα υγείας και ειδικότερα στο χώρο της αναπαραγωγής. Ιδιαίτερα όταν τα προβλήματα δεν αφορούν μόνο στο συγκεκριμένο άτομο, αλλά εμφανίζουν κοινωνικές επιλογές, στο πεδίο ης δημιουργίας του Ανθρώπου και του σεβασμού στην Ανθρώπινη Αξία.